

Lietuvių kalbos išlaikymą emigrantų šeimoje lemiantys veiksniai: JAV atvejis

Kristina Jakaitė-Bulbukienė

Vilniaus universitetas

Kristina.Bulbukiene@flf.vu.lt

R: *Bet dabar aš pas amerikiečius baisiai daug neinu [susitikt su amerikiečiais], kaip pasakojau, mano draugai visi lietuviai čia dėl to, kad aš noriu, ne dėl to, kad aš skirtinga ir amerikiečiai manęs nenori, aš tą pasirinkimą padariau.* (Moteris, 68, K1+)¹

Anotacija

Susidūrus dviem kalboms emigracijoje, paveldėtajai kalbai gresia išnykimas, nes dažnu atveju ji pagal dydį, galią, gyvybingumą ir prestižą nelygi dominuojančiai šalies kalbai. Tačiau kai kurie emigrantai išlaiko savo kalbą, nepaisant to, kad situacija tam nepalanki. Kyla klausimas, kokie veiksniai lemia paveldėtosios kalbos išlaikymą.

Straipsnyje remiamasi projekto „Emigrantų kalba“ (2011–2013) duomenimis, kiekybine apklausa ir kokybiniais pusiau struktūruotais giluminiais interviu. Straipsnyje analizuojama dalis per šį projektą surinktų duomenų iš JAV: pasirinktais aspektais analizuojamos 438 kiekybinės apklausos anketos ir 15 kokybinių giluminių pusiau struktūruotų interviu išrašų.

Skaitant mokslinę literatūrą kalbos išlaikymo klausimu, matyti, kad kalbos išlaikymas ar perėjimas prie dominuojančios kalbos priklauso nuo tuo metu susiklosčiusių istorinių, politinių ir socialinių aplinkybių ir vyraujančių nuostatų, tad bendrų teorinių vardiklių, kurie būtų būdingi visiems, nėra: konkrečiu tam tikros bendruomenės, persikėlusios į kitą vietą, atveju daromi tam tikri apibendrinimai, kurie gali visiškai netikti kitai bendruomenei. Straipsnyje aiškinamasi, kokie kalbos išlaikymo veiksniai būdingi lietuviams ir lietuvių kilmės asmenims, emigravusiems pokariu ir po nepriklausomybės atkūrimo į JAV. Nors tai atvejo tyrimas, straipsnyje stengiamasi įžvelgti bendrus dalykus, kurie galėjo lemti / lemia pasirinkimą išlaikyti lietuvių kalbą emigracijoje.

Iš analizuojamų duomenų matyti, kad kalbos išlaikymas priklauso nuo emigracijos metu susiklosčiusių istorinių aplinkybių, asmens požiūrio į Lietuvą, nuo žinių apie Lietuvą ir šeimos istoriją. Kuo santykis su Lietuva glaudesnis, kuo svarbiau būti lietuviu, kuo daugiau turima žinių,

¹ Prie pavyzdžių iš kokybinių interviu esančią santrumpą, pavyzdžiui, *moteris, 68, K1+*, skaityti taip: lytis, amžius, karta (K1, K1+, K2, K3). Plačiau apie kartas skyriuje „Medžiaga ir metodai“.

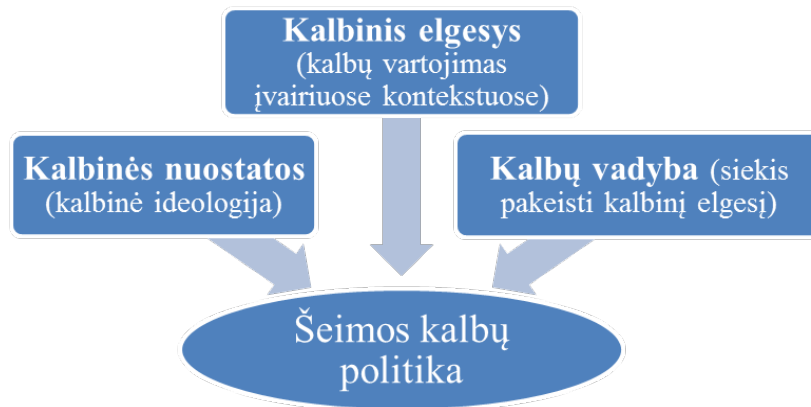
tuo labiau norima išlaikyti lietuvių kalbą šeimoje. Pagrindiniai motyvai išlaikyti kalbą yra idėjiniai. Iš projekto duomenų matyti, kad idėja, jog lietuvių kalba užtikrina kalbos ir kultūros išsaugojimą ir tęstinumą, yra svarbi skirtingoms bangoms ir kartoms. Ne mažiau svarbus ir tyrimo dalyvių išreikštas noras apsaugoti pačią kalbą, kad ji neišnyktų, nepasikeistų. Dar vienas kalbos išlaikymo motyvas yra noras turėti du pasaulius, dvi artimas šalis, dvi kultūras. Ne kartą buvo įvardytas ir praktinis motyvas – tiesiog gerai yra mokėti kelias kalbas, reikia mokėti susišnekėti su kitais lietuviais. Daug įtakos turi ir JAV lietuvių bendruomenės nuostatos kalbos išlaikymo ir buvimo lietuviu atžvilgiu.

Raktažodžiai: šeimos kalbų politika, kalbinė ideologija, kalbinės nuostatos, kalbos išsaugojimas, emigracijos banga

1. Įvadas

Daugumoje darbų apie emigrantų kalbos išlaikymą pripažįstama, kad svarbiausia kalbai išlaikyti yra šeima, nes būtent šeimoje paveldėtoji kalba gali būti daugiausia vartojama. Tokią nuomonę palaiko ir mokslininkė Anne Pauwels (2008: 124), tyrinėjanti Australijoje gyvenančių emigrantų kalbos išlaikymą. Ji teigia (ibid., p. 125), kad dauguma veiksmų, padedančių išlaikyti kalbą, kurie yra priskiriami etninei bendruomenei, gali būti analizuojami perkeliant juos į šeimos lygį, o kai kurie iš jų priklauso tik šeimai. Šiame straipsnyje remiamasi tokiu pat išėjties tašku – analizuojamas klausimas priskiriamas šeimos kalbų politikos sričiai.

Kiekvienas asmuo (ne)sąmoningai pasirenka tam tikrą kalbą ar kalbas, kurias vartos ir kurių mokys savo vaikus. Šį jo pasirinkimą lemia tam tikri veiksniai. Xiao Lan Curdt-Christiansen (2009: 352), tyrusi kinų kalbos išlaikymą Kanadoje, Kvebeke, atskleidžia, kad šeimos kalbų politiką lemia įsitikinimas, kad tam tikra kalba ar kalbos sustiprins šeimos socialinį statusą ir geriausiai pasitarnaus jos narių gyvenimo tikslams. Ši mokslininkė teigia (ibid., p. 352), kad šeimos kalbų politika apima tris sritis: kalbines nuostatas, kalbinį elgesį ir kalbų vadybą. Šeimos kalbų politikos samprata pavaizduota 1 schemeje. Už kalbinių nuostatų slypi tam tikra kalbinė ideologija. Kalbinis elgesys parodo tam tikros kalbos vartojimą skirtinguose kontekstuose skirtingais tikslais, t. y. atskleidžia ekologinę kalbų sistemą. Kalbų vadyba parodo tam tikrus veiksmus, kurių imamasi norint daryti įtaką kalbiniam elgesiui ar jį pakeisti.



1 schema. Šeimos kalbų politikos samprata

Šiame straipsnyje plačiau analizuojamos nuostatos, t. y. kaip susidaro tam tikra kalbinė ideologija, kuri lemia tai, kad norima išlaikyti lietuvių kalbą. Kalbinis elgesys ir kalbų vadyba² paliečiama tik tiek, kiek padeda atskleisti kalbinės ideologijos susiformavimą. Curdt-Christiansen (2009: 354) teigia, kad kalbinė ideologija yra kalbų politikos varomoji jėga, nes joje atsispindi kalbų vertė, galia ir naudingumas. Taigi, veikiamas kalbinės ideologijos, asmuo gali imtis aktyvių šeimos kalbų vadybos veiksnių – įvairiomis priemonėmis stengtis išmokyti paveldėtosios kalbos vaikus ar anūkus.

Pagrindinis šio straipsnio tikslas – išsiaiškinti, kokie kalbos išlaikymo veiksniai būdingi lietuviams ir lietuvių kilmės asmenims ir jų vaikams, emigravusiems pokariu ir po nepriklausomybės atkūrimo į JAV. Nors tai atvejo tyrimas, straipsnyje stengiamasi įžvelgti bendrus dalykus, t. y. kas lemia ir sukuria tam tikrą kalbinę ideologiją, kuri lemia pasirinkimą išlaikyti lietuvių kalbą emigracijoje. Lyginama, kuo skiriasi ir kuo panašus įvairių emigracijos bangų atstovų nusiteikimas lietuvių kalbos išlaikymo atžvilgiu.

2. Paveldėtosios kalbos išlaikymas emigracijoje

Viena iš šeimos kalbų politikos tyrimų kryptių – siekis atskleisti, kodėl vieni emigrantai mano, kad jų kalba yra verta išlaikyti, ir ją išlaiko, o kiti – labai greitai ją praranda. Skaitant mokslinę literatūrą kalbos išlaikymo klausimu, matyti, kad kalbos išlaikymas ar perėjimas prie dominuojančios kalbos priklauso nuo tuo metu susiklosčiusių istorinių, politinių ir socialinių aplinkybių, tad bendrų teorinių vardiklių, kurie būtų būdingi visiems, nėra, konkrečiu tam tikros etninės bendruomenės,

² Apie kalbų vadybą šeimoje, siekiant išlaikyti lietuvių kalbą, plačiau žr. Jakaitė-Bulbukienė (2014).

persikėlusios į kitą vietą, atveju daromi tam tikri apibendrinimai, kurie gali visiškai netikti kitai etninei bendruomenei. Reikia pažymėti, kad emigracijos situacijoje susidūrus dviem kalboms – paveldėtajai ir dominuojančiai gyvenamosios šalies kalbai – dažniausiai paveldėtajai kalbai gresia išnykimas. Nors bendrų vardiklių dažniausiai nėra, tačiau ne vienas autorius teigia (Bartha 2005: 22–23; Holmes 2001: 52; Coulmas 2005: 158; Portes, Hao 2002: 890), kad prie daugumos kalbos dažniausiai pereinama per tris keturias kartas, nors kartais tai įvyksta tarp dviejų kartų. Nors kiekvienas atvejis yra individualus ir čia aprašyta schema gali netikti, tačiau tipiška situacija paprastai yra tokia: pirmosios kartos emigrantai yra vienakalbiai, jie gerai moka tik savo gimtąją kalbą, o priėmusios šalies kalba jiems yra svetimoji kalba. Savo kalba jie kalba namie ir stengiasi kuo greičiau išmokti dominuojančią kalbą, kad galėtų ja kalbėti darbe, nes nuo kalbos mokėjimo priklauso ir galimybės susirasti darbą, ir užsidirbti. Jų vaikai – dažniausiai dvikalbiai, laisvai kalbantys dominuojančia kalba, ją vartojantys visose gyvenimo srityse, o paveldėtąją – daugiausia namie. Antrosios kartos emigrantams dažnai iškyla pasirinkimo klausimas – kuria kalba kalbėti šeimoje ir su savo vaikais. Šios kartos emigrantai, kaip minėta, paveldėtąją kalbą dažniausiai vartoja tik namie, tad jų vaikai paprastai jau yra vienakalbiai, gerai mokantys tik priėmusios šalies kalbą. Trečiosios kartos kalbos mokėjimo jau nepakanka, kad būtų galima ją perduoti tolesnėms kartoms, tad kalba išnyksta.

Su sunkumais išlaikyti kalbą susiduria jau pirmoji emigrantų karta. Dažnai neseniai atvykę emigrantai, kuriems būtų lengviausia išlaikyti kalbą, deda labai daug pastangų dėl ekonominio išgyvenimo ir dominuojančios visuomenės kalbos mokymosi, todėl neturi laiko sukurti sėkmingo kalbų vadybos pagrindo šeimoje (Pauwels 2008: 128). Emigrantai susiduria ne tik su kalbos praradimo klausimu, bet ir su daugybe kitų iššūkių: jie stengiasi nepasiduoti dominuojančios visuomenės kalbinei ideologijai, varžosi su populiariąja kultūra ir bendraamžių įtaka vaikų vertybėms, stengiasi atsilaikyti prieš nepagrįstus dominuojančios visuomenės reikalavimus, kovoja dėl legalaus statuso (Curdt-Christiansen 2009: 353). Bernardas Spolsky's (2009: 29) teigia, kad kalbos statusas tiesiogiai susijęs su asmens statusu ir jį sustiprina ar susilpnina. Pirmosios kartos autoritetas emigracijoje gali susilpnėti, todėl jų vaikai gali pasirinkti dominuojančią kalbą ir atmesti paveldėtąją. Pauwels (2008: 127) pabrėžia, kad net pasiryžusios išlaikyti kalbą ir entuziastingai nusiteikusios šeimos teigia, kad sėkmingai šeimos kalbų vadybai reikia didelių pastangų. Ne pirmosios kartos tėvai abejoja savo kalbos mokėjimu, sakosi, kad jiems patiems reikia įdėti daug pastangų, kad kalbėtų savo bendruomenės kalba, ir tas ypač sunku, jei vaikai priešinasi. Be to, kalbos išlaikymas reikalauja nemažų finansinių lėšų: kainuoja ne tik knygos, filmai, mokymosi priemonės, kalbos pamokos, bet ir kelionės į tėvų ar senelių gimtąją šalį. Taigi kalbinės nuostatos

turi būti pakankamai stiprios, kad asmuo įveiktų įvairius iššūkius, su kuriais susiduriama emigracijoje, ir imtųsi aktyvių kalbos vadybos veiksmų.

Svarbu pasakyti, kad vienoms etninėms emigrantų bendruomenėms kalbą išlaikyti padeda vieni veiksniai, kitoms – kiti, o pasikeitus tam tikroms, ypač politinėms, aplinkybėms, tam tikri veiksniai gali visai prarasti savo aktualumą. Net toje pačioje šalyje tuo pačiu metu gyvenančių etninių bendruomenių kalbinis elgesys ir kalbos išlaikymas gali skirtis. Vienos bendruomenės pereina prie dominuojančios kalbos, o kitos – ne, nors gyvena toje pačioje šalyje³. Csilla Bartha (2005: 23), tyrinėjusi vengrų etninę bendruomenę JAV, prieina prie išvados, kad net tos pačios vengrų emigracijos bangos viduje pereinama prie dominuojančios anglų kalbos skirtingu greičiu, priklausomai nuo konkrečioje vengrų etninėje bendruomenėje susiklosčiusių tam tikrų kalbinio elgesio normų. Procesas lėtesnis, jei tam tikra vengrų bendruomenė deda sąmoningas pastangas išlaikyti kalbą.

Taigi kai kuriose etninėse bendruomenėse kalbą emigracijoje išlaiko tik pirmos kelios kartos, bet yra ir tokių, kurių kalba išlieka per kartų kartas. Florianas Coulmasas (2005: 158) apibendrina, kad kalbos likimą lemia „konkreto žmogaus, šeimos ir bendruomenės kalbos pasirinkimas.“ Nors konkretaus žmogaus pastangos labai svarbios, bet jos priklauso nuo daugybės „išorinių ir povandeninių srovių.“ Curdt-Christiansen (2009: 354) tvirtina, kad kalbų politika priklauso nuo geografinės, istorinės, politinės ir socialinės bei ekonominės padėties. Panašią nuomonę išdėsto ir Bartha (2005: 22): kalbant apie kalbos išlaikymą ar perėjimą prie kitos kalbos esą būtina analizuoti ir ne kalbinius dalykus. Mokslininkė teigia, kad vienu atveju istoriniai, socialiniai ir ekonominiai veiksniai lemia kalbos išlaikymą, kitu atveju – kalbos praradimą. Ji taip pat mano, kad būtina analizuoti emigrantų vertybinę sistemą, elgesio normas, nuostatas. Mokslininkė (ibid., p. 22) pabrėžia, kad reikia atkreipti dėmesį į plačiai paplitusias (jas vadina „folklorinėmis“) teorijas ir ideologinius nusistatymus, kuriais tiki ties kalbos pasirinkimo klausimu atsidūrę emigrantai. Dar vienas veiksnys, lemiantis kalbos išlaikymą ar praradimą, yra kalbinis – asmens gebėjimas vartoti kalbą ir jos vartojimas. Barthos (ibid., p. 23) tyrimas apie vengrų kalbos išlaikymą JAV taip pat atskleidė, kad nemažą reikšmę kalbos išlaikymui ir pastangoms išlaikyti kalbą gali turėti

³ Coulmasas (2005: 159) aprašo Michaelio Clyne'o (1991) tyrimą apie skirtingų emigrantų bendruomenių kalbos išlaikymą Australijoje. Šis mokslininkas tyrė, kiek trečiosios kartos asmenų moka paveldėtąją kalbą. Iš šio tyrimo aiškėja, kad greičiausiai prie anglų kalbos perėjo kai kurie europiečiai (tik 0,6 proc. danų, po 0,8 proc. švedų ir norvegų, 2 proc. prancūzų, 1,3 proc. vokiečių, 6,2 proc. austrų, 7,1 proc. suomių ir 0,6 proc. olandų mokėjo savo paveldėtąją kalbą). Visai kitokie rezultatai atsiskleidė su pietų europiečiais ir Azijos tautomis: jų trečiosios kartos kalbos mokėjimas siekė 60 ar net 80 proc. (kroatai, serbai ir makedonai – per 60 proc., turkai – 83,6 proc., vietnamiečiai – 79,5 proc., laosiečiai – 76,5 proc.).

išsilavinimas ir socialinis bei ekonominis statusas tiek gimtojoje šalyje (Vengrijoje), tiek emigracijos šalyje (JAV). Nors tiesiogiai šie veiksniai nėra susiję su kalbos išlaikymu, tačiau lemia kalbinių nuostatų apie paveldėtąją kalbą susidarymą.

Kad kalbinės nuostatos labai svarbios išlaikant kalbą emigracijos šalyje, atskleidė Lisyos Seloni ir Yusufo Sarfačio (2013) tyrimas apie žydų išėivių iš Ispanijos kalbą Turkijoje. Šie mokslininkai analizavo, kodėl ši kalba Turkijoje dabar atsidūrė ties išnykimo riba, nors nuo pasitraukimo iš Ispanijos gyvavo dar penkis amžius. Seloni ir Sarfatis prieina prie išvados, kad lemiamas veiksnys yra pasikeitusios nuostatos šeimoje. Neigiamų nuostatų šeimoje susiformavimą lėmė tai, kad žydai išėiviai iš Ispanijos bėgant amžiams ėmė manyti esant jų kalbą žemesnio prestižo. Ypač didelį poveikį turėjo XIX a. įsigalėjusi prancūzų kalba Aljanso mokyklose, į kurias žydai ėmė leisti savo vaikus. Šiose mokyklose vyravo nuostata, kad kultūringas žmogus kalba prancūziškai, o Ispanijos žydų kalba yra žemesnio lygio, todėl ja kalbėti buvo drovimasi. Vėliau, kuriantis Turkijos Respublikai, labai stipri buvo vienos kalbos ir vienos tautos idėja. Ši ideologija buvo tokia stipri (2013: 24), jog žydai ėmė bijoti, kad vaikai nekalbėtų turkiškai su akcentu, ir nusprendė, kad jų kalba nėra verta išlaikyti. Taip dėl socialinių ir politinių priežasčių paveldėtoji kalba buvo išstumta iš platesnės vartosenos, nebeatliko praktiškai jokių funkcijų kasdieniame gyvenime. Vadinas, teigiamos nuostatos kalbos išlaikymo atžvilgiu gali padėti išlikti kalbai emigracijoje per kartų kartas, o joms pasikeitus, susidūrus su stipresne ideologine sistema – lemti perėjimą prie kitos kalbos.

Dar vienas iš kalbos išlaikymo veiksnių yra bendras nusiteikimas kalbų atžvilgiu, manymas, kad kalba vertinga pati savaime. Curdt-Christiansen (2009: 352) teigia, kad tėvai, kurie labai tiki pačia kalbų verte, savo tikėjimą gali paversti veiksminga kalbų vadyba. Ši mokslininkė (ibid., p. 356) taip pat sako, kad labai svarbus ir tėvų kalbinis optimizmas. Vieni emigrantai galimybę kalbėti paveldėtąją kalbą ir galimybę mokytis paveldėtosios kalbos vadina „žmogaus teise“, o kiti mano, kad etninės mažumos kalbos išlaikymas yra „problema“, kuri trukdo dalyvauti gyvenamosios šalies socialiniame ir politiniame gyvenime. Taigi nesupriešinimas paveldėtosios kalbos su dominuojančia gyvenamosios šalies kalba ir manymas, kad kalba savaime yra vertybė, taip pat yra labai svarbus kalbos išlaikymo veiksnys.

3. Medžiaga ir metodai

Šiame straipsnyje analizuojami duomenys yra surinkti per projektą „Emigrantų kalba“ (vadovė prof. dr. Meilutė Ramonienė, vykdančioji institucija – Vilniaus universitetas, rėmėjas – Valstybinė lietuvių kalbos komisija, trukmė 2011–2013 m.)⁴. Šiuo projektu buvo siekiama kiekybiškai ir kokybiškai ištirti Lietuvos emigrantų kalbinį elgesį, kalbinį repertuarą, kalbinių atmainų pasirinkimą vartoti, kalbines nuostatas ir sąsajas su tautine tapatybe, etnolingvistinį gyvybingumą. Buvo taikomi tokie respondentų atrankos principai: ir kiekybinėms apklausoms, ir kokybinėms interviu buvo ieškoma tokių asmenų kontaktų, kurie Lietuvoje negyvena ilgiau nei trejus metus (su grįžimo pertraukomis ne ilgesnėmis nei pusė metų), kurių bent vienas iš senelių buvo lietuvis. Taip pat buvo stengiamasi, kad tyrime atsispindėtų antroji ir trečioji emigracijos bangos.

Kiekybinei apklausai (anketai) buvo sudarytas 66 klausimų klausimynas iš keleto dalių, apimančių informaciją apie respondentą, jo mokamas ir vartojamas kalbas, kalbines ir kultūrinės nuostatas. Iš viso internetinę apklausą užpildė 2026 asmenys (1349 Europoje ir 674 kituose žemynuose). Apklausa buvo paruošta keturiomis kalbomis: lietuvių, anglų, vokiečių ir ispanų, tad respondentas galėjo pasirinkti kalbą, kuria atsakys į apklausos klausimus. Internetinę apklausą atliko UAB „SIC“. Kontaktus apklausai rinko projekto „Emigrantų kalba“ dalyviai ir apklausą atlikusi UAB „SIC“. Taip pat buvo atliktas 181 kokybinis pusiau struktūruotas giluminis interviu, juos atliko projekto „Emigrantų kalba“ dalyviai.

Straipsnyje tiriama dalis per šį projektą sukaupytų duomenų. Tyrimui imti duomenys iš JAV: pasirinktais aspektais analizuojamos 438 kiekybinės anketos ir 15 giluminių pusiau struktūruotų interviu išrašų. Ši šalis ir projekte, ir šiame straipsnyje pasirinkta analizuoti todėl, kad joje gyvena daug lietuvių ir lietuvių kilmės emigrantų iš įvairių bangų ir įvairių kartų. Per tyrimą buvo apklausti dviejų bangų emigrantai ir jų vaikai ar anūkai: pasitraukę per ir po Antrojo pasaulinio karo ir emigravę po nepriklausomybės atkūrimo. Šie emigrantai buvo iš trijų kartų:

1 karta: gimę Lietuvoje ir patys išvažiavę iš Lietuvos (K1) ar gimę Lietuvoje ir išvažiavę iš Lietuvos kartu su tėvais (K1+),

2 karta: gimę ne Lietuvoje (K2),

3 karta: tokie, kurių tėvai jau gimę ne Lietuvoje (K3).

⁴ Apie projektą: <http://www.lsk.flf.vu.lt/lt/katedra/apie-mus/projektai/emigrantu-kalba/>

Šiame straipsnyje analizuojami giluminių pusiau struktūruotų interviu išrašai tokių respondentų, kurie patys augo ne Lietuvoje, kurie augina / augino vaikus ne Lietuvoje. Kokybinių interviu respondentai patys gali kalbėti lietuviškai ir (jei turi) stengiasi / stengėsi išmokyti lietuvių kalbos savo vaikus. Taip pasirinkta siekiant įžvelgti lietuvių kalbos išlaikymą emigracijoje lemiančias nuostatas.

Kiekybinės apklausos duomenys analizuojami SPSS programa, o kokybiniai interviu – naudojant „Maxqda“ programą⁵.

Visi kokybiniai giluminiai pusiau struktūruoti interviu įrašyti gyvai. Didžioji dauguma⁶ analizuojamų giluminių pusiau struktūruotų interviu įrašyti 2012 metų gegužės mėnesį JAV, Los Andžele, respondentų gyvenamoje ar darbo vietoje, šeštadieninėje mokykloje, tad remiamasi ir šio straipsnio autorės stebėjimų duomenimis. Iš karto norisi pažymėti, kad dažnas respondentas per interviu norėjo pabrėžti savo lietuvių kalbos išlaikymo pastangas, dažnai interviu pradžioje buvo išsakomas visuotinai priimtas požiūris, o tik vėliau buvo pereinama prie asmeniškės nuomonės ir savos patirties. Toks respondentų pasakojimo būdas pakreipia ir darbo rezultatus – šią išlygą straipsnio skaitytojai turėtų turėti prieš akis.

4. Nuostatų susiformavimą lemiantys veiksniai

Iš surinktų kiekybinių ir kokybinių duomenų matyti, kad norą išlaikyti lietuvių kalbą lemia nuostatos, kurios suformuotos istorinių, politinių ir socialinių paties emigravusio asmens ar jo tėvų / senelių gyvenimo aplinkybių ir emocinio santykio su tomis aplinkybėmis. Nors veiksnų, lemiančių kalbos išlaikymą, sąrašas nėra baigtinis, šiame straipsnyje pasirinkti aptarti tokie dalykai, kurie labiausiai išryškėjo analizuojant kiekybinius ir kokybinius duomenis, formuojančius lietuvių emigrantų, gyvenančių JAV, kalbinę ideologiją. Visų pirma, tai nuostatos, kurias lemia emigracijos laikas ir priežastis; antra, tai nuostatos, susijusios su lietuvių kalba: ar ji emigrantams atrodo būtina

⁵ „Maxqda“ – programa, padedanti analizuoti kokybiniais metodais ar kiekybiniais ir kokybiniais metodais gautus duomenis. Į programą galima įkelti duomenis, saugomus įvairiais formatais (interviu, lentelės, video, paveikslėliai ir kt.). Kiekvienas tyrėjas (ar tyrėjų grupė) gali susikurti tam tikrą kodų sistemą – „reikšmių medį“. Ši kodavimo sistema leidžia kategorizuoti ir suklasifikuoti tiriamąją medžiagą, užsirašyti pastabas, paskui duomenis galima peržiūrėti vienoje vietoje.

Analizuojant kokybinius interviu, juos sukodavus, galima peržiūrėti įvairius duomenis, pavyzdžiui, kokios visų ar pasirinktų respondentų nuostatos tam tikru klausimu, kokiame kontekste tai buvo pasakyta ir pan. Ši programa taip pat leidžia vizualizuoti duomenis (lentelės, grafikai) ir perkelti reikalingus duomenis į pasirinkto formato failus. Daugiau apie programą: <http://www.maxqda.com/>.

⁶ Iš analizuojamų penkiolikos interviu: trylika įrašyta JAV, Los Andžele, su šiame mieste ir jo apylinkėse gyvenančiais respondентаis; vienas interviu įrašytas Vilniuje su respondentu, gyvenančiu Filadelfijoje, JAV; vienas interviu įrašytas Miunchene, Vokietijoje, su respondentu, užaugusiu Kanadoje ir JAV, dabar gyvenančiu Miunchene.

kaip tapatybės dalis, ar mano ją esant reikalingą kasdieniame gyvenime, kokią simbolinę vertę jai suteikia; trečia, tai lietuvių bendruomenės JAV nuostatos. Tiek iš mokslinių šaltinių, tiek iš kiekybinių ir kokybinių duomenų matyti, kad bendruomenės nuostatos ir parama turi didelę reikšmę asmens nuostatoms ir pasirinkimui.

Toliau aptariami kalbos išlaikymą lemiantys veiksniai nėra vieno pagrindo ir vieno dydžio, greičiau – tai tam tikri dalykai, kurie dažnai persikloja ir lemia vienas kitą, pavyzdžiui, kiekvienas asmuo turi savo asmeninę nuomonę dėl kalbos išlaikymo, bet kartu jis formuoja ir bendrą lietuvių bendruomenės JAV nuomonę. Be to, nėra taip, kad visi veiksniai būtų būdingi visiems, pasiryžusiems išlaikyti kalbą, pavyzdžiui, vienas trečiosios bangos emigrantas savo kalbiniu elgesiu ir jį nulėmusiomis nuostatomis gali gerokai skirtis nuo antrosios bangos emigrantų, tačiau kitas trečiosios bangos emigrantas gali turėti iš esmės tokias pačias nuostatas kaip ir antrosios bangos emigrantai.

Be toliau aptariamų lietuvių kalbos išlaikymą lemiančių veiksnių, labai svarbi ir tėvų ar senelių perduota kultūra, papročiai, tradicijos (kartu ir simboliniai artefaktai, liudijantys etniškumą), ir tėvų ar senelių priklausymas įvairioms etniniu pagrindu suformuotoms visuomeninėms organizacijoms (darbas jose suvokiamas kaip vertybė), ir tėvų duotas vardas ir pavardė, kurie rodo etninę priklausomybę. Visa tai yra glaudžiai susiję su toliau aptariamais kalbos išlaikymą lemiančiais veiksniais ir formuoja lietuvišką ar iš dalies lietuvišką tapatybę.

4.1. Pirmasis veiksnys – emigracijos banga

Vienas svarbiausių dalykų, lemiančių kalbinės ideologijos susiformavimą, yra emigracijos laikas ir kartu istorinės, politinės, socialinės ir ekonominės priežastys, nulėmusios tam tikrą didesnę emigracijos bangą ir formuojančios įvairias išvažiavusiųjų nuostatas Lietuvos, lietuviškos tapatybės ir kalbos klausimais. Šiame straipsnyje laikomasi Stasio Tumėno (2008) emigracijos į JAV klasifikacijos. Ši klasifikacija pasirinkta todėl, kad tokius pačius bangų pavadinimus vartoja ir kokybiniais interviu kalbinti tyrimo dalyviai. Jis skiria tris emigracijos bangas ir jas apibūdina taip:

- 1) pirmoji banga – 1868–1940 metai – „grynoriai“ (iš angl. k. green-horn „ateivis, naujokas, žaliūkas, nepatyrėlis, pradininkas“) – išeiviai iš Lietuvos dėl ekonominių sumetimų;
- 2) antroji banga – „dypukai“ (iš angl. k. displaced persons „išvietintieji asmenys“) – išeiviai, pasitraukę nuo sovietinės okupacijos, kurių po Antrojo pasaulinio karo 1948 m. iš DP stovyklų

Vokietijoje vien į Čikagą atvyko per 10 000. Daugelis šios bangos atstovų buvo išsilavinę žmonės;

3) trečioji banga – vadinamieji „tarybukai“ – periodas nuo 1988 m., kada prasivėrė „geležinė uždanga“, iki šiol. Paskutinioji banga, kurios statistika svyruoja nuo 10 iki 20 tūkstančių asmenų ir dėl kurios pasitraukimo motyvų „tarybukai“ dažnai susilaukia „dypukų“ priekaištų, išvyko daugiausia irgi dėl ekonominių sumetimų, nepriteklių, prarasto darbo, pajamų šaltinio, nesaugumo ir nestabilios valstybės padėties.

Šio tyrimo respondentai pirmąją bangą vadina „pirmabangiais“, antrąją bangą dar vadina „antrabangiais“, „pokario banga“, „politiniais egzilais“, o trečiąją bangą – „trečiabangiais“, „po nepriklausomybės“, „dabartiniais emigrantais“, „šiuolaikiniais emigrantais“.

Kaip rodo šis tyrimas, ypač ryški sąsaja tarp noro išlaikyti kalbą ir emigracijos laiko yra pokario bangos atveju. Norint suprasti situaciją, kurioje atsidūrė pokario emigrantai emigracijos šalyje JAV ir kaip ši situacija lėmė jų kalbinės ideologijos formavimąsi bei sustiprėjimą, reikia trumpai pristatyti ir prieš tai buvusios bangos – pirmosios bangos – emigrantų kalbiniam elgesiui ir kalbinėms nuostatoms būdingus bruožus, juos palyginti.

Pokario emigrantai daugiausia buvo „išsilavinę žmonės, inteligentai“ (Tumėnas 2008: 3). Jie dažnai buvo iš vidurinėsios ar aukštesniosios klasės, iš miestų, atvykę su šeimomis. Šios bangos emigrantai iš esmės skyrėsi nuo ankstesnės – pirmosios bangos – emigrantų, kurie dažniausiai emigravo vieni, iš kaimų ir neišsilavinę. Stasys Tumėnas (2008: 2) sako, kad tai buvo „žemiausio ekonominio ir finansinio statuso“ asmenys. Tai paprastai buvo nuskurdę valstiečiai, bežemiai ir smulkūs amatininkai. Dažniausia jų emigracijos priežastis – ekonominė, nors dalis emigravo ir dėl politinių priežasčių, nenorėdami tarnauti carinėje kariuomenėje. Tačiau gyvenamoje šalyje antrosios bangos statusas nebuvo aukštesnis nei pirmosios bangos ekonominių emigrantų, jie negalėjo išmokti dominuojančios visuomenės kalbos lyg gimtosios, nes emigravo jau vyresniame amžiuje, taip pat, bent jau iš pradžių, negalėjo susirasti savo kvalifikaciją atitinkančio darbo.

Pirmosios bangos emigrantai emigravo iš Lietuvos, kai ji dar buvo Rusijos imperijos sudėtyje. Kaip pažymi viena tyrimo dalyvė, pirmosios bangos emigrantai padėjo naujai atvykusiems pokario emigrantams, bet jų prisiminimai apie Lietuvą labai skyrėsi: jie atsiminė „tamsią juodą Lietuvą“, dalis jų laikėsi pokario emigrantams nepriimtinių politinių pažiūrų:

- (1) R:⁷ *Bet, kiek aš girdėjau, aaa kai kurie labai daug padėjo Bostone ar Čikagoj, labai čia įvairiai, padėjo mum dypukam, kai kurie jau buvo, kaip mes vadinom, biškį ružavi, biški raudoni užtat, kad jie nepriklausomos Lietuvos pokarinės nelabai pažinojo, atsiminė tiktai tą tamsią juodą Lietuvą, nu, tai čia jie biškį sukunistėję kai kurie buvo.*

T: *Čia vietoj kurie gyveno?*

R: *Taip, tie Amerikos lietuviai, taip buvo buvo. Ne visi, gink Dieve, gink Dieve. (Moteris, 72, K1+)*⁸

Be to, JAV visuomenė dažnai neigiamai reagavo į pokario emigrantus:

- (2) R: *Aš nežinau, ar čia Antrojo karo pasekmės, kad visi svetimtaučiai buvo reaguojami kaip šnipai ar kažkas prastesnio, kad atvažiuoja. (Moteris, 68, K1+)*

Kalbinti antrosios bangos emigrantų vaikai pabrėžia, kad jų tėvai neužmezgė daug ryšių su JAV visuomene ir pagal savo išsilavinimą bei patirtį ir siekius skyrėsi nuo ankstesnės bangos emigrantų, tad jiems teko užsidaryti savame rate. Politinės emigracijos priežastys, bendra padėtis emigracijoje ir siekis atgauti Lietuvos nepriklausomybę lėmė norą jungtis į lietuviškas organizacijas, išlaikyti lietuvišką kultūrą ir kalbą, ir tai buvo vienas svarbiausių antrosios bangos socialinės veiklos tikslų. Paprastai šios bangos emigrantai gyveno tarsi dvigubą gyvenimą: darbinė aplinka buvo angliška, o visas laisvalaikis buvo siejamas su lietuviais. Panašų gyvenimo modelį iš savo tėvų perėmė ir antrosios bangos emigrantų vaikai: jie irgi teigia, kad socialinis gyvenimas daugiausia yra lietuviškas (3 pavyzdys), nors jų, suprantama, neriboja nei anglų kalbos nemokėjimas, nei kiti veiksniai, kurie buvo būdingi jų tėvams.

- (3) T: *Tai iš esmės tas lietuviškas tai yra labiausiai bendravimas žodžiu?*

R: *Nu, taip taip. Mes dar visi iš savo taško, aš dabar jau pensininkas, bet iš savo taško žiūrint, su amerikiečiais kartu dirbi ir, nu tai toks privatus gyvenimas.*

T: *O draugai jūsų?*

R: *Mūsų draugai devyniasdešimt procentų yra lietuviai, nors mes turim labai gerų grynų amerikiečių draugų, bet daugumas, su kuriais mes draugaujam, susieinam, tai yra lietuviai, ir tokie kaip ir aš, pakeliaunam kartu. (Vyras, 82, K1+)*

Kalbinti antrosios bangos emigrantų vaikai teigia, kad jiems buvo nuolat pabrėžiama, kad tėvai nenorėjo emigruoti, kad jie nebuvo emigrantai, o karo pabėgėliai, kad visada norėjo grįžti:

- (4) R: *Mūsų inteligentija atvažiavo prievarta, o ne ieškodami geresnio gyvenimo, bet kad buvom žmonės be krašto, Lietuvos nebuvo, dabar negalėjo tos Lietuvos atgaut, tai buvom žmonės be namų, tai atvažiavom čia su tokia viltim visada, kad grįšim grįšim, pamažu nubluko ta viltis po ilgo laiko. (Moteris, 68, K1+)*

- (5) R: *[Mano tėvai] anksti išėjo į pensiją, norėjo grįžti į Lietuvą. Ir draugai klausdavo, sakydavo: kodėl jūs norit grįžti į Lietuvą, Amerika tokia fine [gera, puiki] vieta, jūs esat imigrantai, kodėl jūs norit [išvažiuoti]. Ir jie labai gerai atsakė: mes nesam emigrantai, mes esam refugees*

⁷ R – respondentas, T – tyrėjas.

⁸ Visi straipsnyje pateikiami pavyzdžiai iš kokybinių pusiau struktūruotų giluminių interviu yra palikti originalūs, jų kalba netaisyta. Prie pavyzdžių iš kokybinių interviu pateikiama santrumpa apie respondentą (lytis, amžius, karta). Papildoma informacija, trūkstami žodžiai, paaiškinimai, vertimas pateikiami laužtiniuose skliaustuose.

[pabėgėliai], *mes esam pabėgėliai, čia didelis skirtumas, mes nenorėjom išvis iškelt iš Lietuvos. <...> Mano tėvams buvo svarbu grįžti, jie grįžo prieš 15 metų, jie nebuvo emigrantai, jie buvo pabėgėliai, tokia mano šeimos istorija, todėl man svarbu tą pratęsti.* (Vyras, 44, K2)

Iš kokybinių interviu matyti, kad antrosios bangos emigrantų vaikams buvo labai daug pasakojama apie Lietuvą, jos istoriją, karą ir apie šeimos istoriją. Didžioji dauguma kalbintų pokario emigrantų vaikų ar anūkų gali smulkiai papasakoti savo šeimos istoriją, vietas, kuriose gyveno protėviai, karo aplinkybes ir kitus istorinius dalykus. Tai, kad pokario emigrantų vaikai daug žino apie Lietuvą, mato ir dabartiniai emigrantai:

- (6) R: *Čia yra iš tikrųjų va tokių labai daug lietuvių, kurie... ir yra anūkai lietuvių, ir kurie žino daugiau apie Lietuvą negu mes, atvažiuavę iš Lietuvos, ypatingai istoriją ar dar kažką. Labai gražiai kalba lietuviškai, ir aš juos labai gerbiu.* (Vyras, 33, K1+)

Galima daryti prielaidą, kad būtent tos žinios ir padeda suprasti, kas esi, sukurti savo lietuvišką tapatybę, padeda atsirasti kalbos išlaikymo motyvacijai. Lietuva pokario emigrantams labai svarbi, vertinga, gerbiama. Tiesa, Lietuvos paveikslas gerokai romantizuotas, idealizuotas, tą jaučia ir emigrantų vaikai:

- (7) R: *Mūsų tėveliai mum davė tokį labai nerealių <...> Lietuvos paveikslą, tarpkariniai Smetonos tą Lietuvą, kad ten jau taip buvo gražu ir gerai <...>. Ir aš prisimenu tokią vieną knygą, kur mano mergaitė šeštadieninėj turėjo ir parašyta ten: „Kaunas – švariausias pasaulio miestas“, tai čia jau jau, tai net ir man buvo juokinga (juokiasi).* (Moteris, 72, K1+)

Dažnas tyrimo dalyvis, apsilankęs Lietuvoje, suprato, kad tėvų pavaizduotos šalies nėra, kad neįmanoma pamatyti to, apie ką pasakojo tėvai, kad realybė visai kitokia, tačiau susitaikė su ta mintimi:

- (8) R: *Kai aš atvažiuavau, tais metais buvo labai liūdna viskas Lietuvoj, na, visi gavo nepriklausomybę, jau pora metų ten, o buvo labai sunkūs laikai, nebuvo jokių pinigų ir buvo daug girtuoklių ir nebuvo nebuvo daug, žinai, nebuvo karšto vandens. Žinai, toki laikai. Tai tas man buvo liūdna, kadangi aš aš laukiau tokios smagesnės Lietuvos, žinai, bet taip išėjo.* (Vyras, 44, K2)

Kalbinti pokario emigrantų vaikai teigia, kad jie jautę, jog Rytų Europos emigrantų, lyginant su emigrantais iš Vakarų Europos, statusas nėra aukštas, situaciją sunkino ir tai, kad, vieno respondento žodžiais tariant, jie net negali parodyti žemėlapyje, kur yra ta šalis, iš kurios jie emigravo (tuomet Lietuva buvo SSSR sudėtyje). Tačiau juos jungė ir stiprino siekis atgauti nepriklausomybę, domėjimasis Lietuva. Ne vienas tyrimo dalyvis pabrėžė, kad Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas buvo viena reikšmingiausių dienų jo gyvenime:

- (9) R: *<...> atkūrėm tą nepriklausomybę, tai tikrai buvo mano gyvenime, apart vaikų gimimo, viena iš mano iškiliausių dienų. Tai, aš sakyčiau, mano sentimentai Lietuvai, tikrai Lietuvai. Ir mane amerikietė paklausė vieną kartą, jeigu būtų dvi komandos – Amerikos ir Lietuvos – už ką tu? <...> Aš sakiau: už Lietuvą, jai nepatiko, jai nepatiko. Bet jinai, žinai, amerikė, kur jinai*

supras. Tai, matot, toksai biškį šizofreniškas dalykas, bet aš pasiutiškai tokia iš viso esu, man labai rūpi Lietuvos ateitis, pasiutiškai pasiutiškai. (Moteris, 72, K1+)

Ši tyrimo dalyvė (9 pavyzdys), emigravusi kartu su tėvais, išreiškia stiprias ir teigiamas nuostatas Lietuvos atžvilgiu, kiti tyrimo dalyviai, ypač K2 ir K3, irgi išreiškia savo domėjimąsi Lietuva, tačiau jau santūresnį, pabrėždami, kad tai – tik viena dalis jų asmenybės:

- (10) R: *O aš visada viena koja vienoj grupėj, kita koja – kitoj, ir man tvarkoj su tuo, aš niekad neturėjau problemos su tuo, nes aš nenorėjau pasisemt viską iš vienos grupės tiktai, man buvo įdomu, man visą gyvenimą ir dabar man viskas įdomu: aš noriu pasisemt žinių ir iš čia, ir iš čia, ir iš čia, ir iš skirtingų grupių, ir iš skirtingų kultūrų, ir, aš manau, aš taip išsiskiriu iš kitų, nes aš atsimenu, ypatingai per, kada čia buvo, visai prieš kai Lietuva pasiskelbė nepriklausomybę, aš 90-ais metais, ir lietuviai, mano draugai, viskas dėl Lietuvos, ir ir aš turiu prisipažint, kad tik dalis manęs suprato to, ir aš nedalyvavau jokių, jokiose demonstracijose, aš mokykloj, savo gimnazijoj, pasikabinau lietuvišką vėliavą, bet aš demonstracijose nedalyvavau.* (Moteris, 37, K3)

Nors tyrimo dalyvė (10 pavyzdys) pabrėžia, kad ji ne visai suprato savo draugų lietuvių visišką panirimą į kovą dėl Lietuvos nepriklausomybės, iš jos elgesio aišku, kad ir ją, jau K3 (motina gimusi JAV), yra palietusios šios idėjos, kad ir ji savo elgesiu (pasikabino gimnazijoje lietuvišką vėliavą), nors ir santūresniu, išreiškė savo pritarimą tam, kas vyksta, parodė tą ir dominuojančiai visuomenei.

Emigracijos po nepriklausomybės atkūrimo bruožai kitokie – emigracija savanoriška, nors dažnoje situacijoje tą padiktavo ekonominiai veiksniai, tačiau galimybė sugrįžti ir aplankyti visuomet yra. Neringos Liubinienės (2009: 6) teigimu, „paskutiniame XX amžiaus ketvirtyje tarptautinės migracijos bruožai stipriai kito: ji tapo globalesnė, jos srovės heterogiškesnės, be to, naujus tarptautinius migracijos judėjimus labiau charakterizuoja ne griežta emigracijos–imigracijos dichotomija, bet cirkuliacinė migracija (migrantų judėjimas pirmyn ir atgal).“ Taip pat ji laikosi nuomonės ir teigia, kad šiandieniai migrantai yra kaip „transmigrantai bei kaip intensyviai palaikantys daugialypius transmigrantinius ryšius ir įvairiai – socialiai, ekonomiškai, politiškai, kultūriškai – dalyvaujantys kelių šalių gyvenime <...>.“ Iš duomenų matyti, kad paskutinės bangos emigrantai daugiau ar mažiau dalyvauja ir Lietuvos gyvenime – dažnas domisi politiniu ir kultūriniu Lietuvos gyvenimu, čia atostogauja, turi nekilnojamojo turto, palaiko artimus ryšius su giminaičiais ir draugais, kai kurie turi darbo santykių.

Dažnas trečiosios bangos emigrantas dėl tam tikros susiklosčiusios ekonominės situacijos, emocinio santykio su Lietuva nėra apsisprendęs, nežino, ar nori į ją grįžti, ar likti emigracijos šalyje, grįžti nenori ir neplanuoja arba planuoja tik pasibaigus darbingam amžiui:

(11) T: *Ir liksit, ar jūs čia jaučiatės laikinai?*

R: *Laikinumas yra, ir ir butas, kurį turėjom, ir laikom, ir vis tiek važiuojam atostogų, ir draugai, ir giminės, bent jau su vyru sakom: „Nu, jau į pensiją, tai grįšim į Lietuvą.“ Ta prasme, daugelis, kas čia atsikėlė, laiko kažkokias šaknis su Lietuva. Nesakom, kad viskas, visam laikui. (Moteris, 40, K1)*

Tyrimo dalyviai pabrėžia, kad jie nenutraukė santykių su Lietuva, kartais joje apsilanko ir palaiko ryšius su Lietuvoje likusiais giminaičiais, draugais. Tai, kad į Lietuvą grįžti nebeplanuojama, lemia daugybė veiksnių: ne tik paminėtieji ekonominiai ir emociniai, vienas svarbiausių veiksnių yra amžius. Iš Lietuvos, kaip ir iš kitų šalių, dažniausiai emigruoja jauni žmonės. Lietuvos statistikos departamento (2014) duomenimis, 2007–2013 m. daugiausia emigravo jauni, 20–29 m. asmenys. Galima manyti, kad svečiose šalyse jauni žmonės įsitvirtina, susikuria savo gyvenimą, pradeda leisti vaikus į mokyklas ir todėl nebeplanuoja grįžti. Šios bangos emigrantų nusiteikimas Lietuvos atžvilgiu nevienalytis, labiau paveiktas emocinių dalykų (nusivylimo ar nuomonės, kad svečioje šalyje ramiau, saugiau, didesnės galimybės karjerai ar vaikams) ir noro įsitvirtinti svečioje šalyje.

4.2. Antrasis veiksnys – nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu

Kaip jau minėta, kalbos išlaikymas ar išnykimas priklauso ir nuo ideologinių įsitikimų apie kalbą. Taigi svarbu išsiaiškinti, kokios nuostatos vyrauja lietuvių kalbos atžvilgiu, ar jos yra tiek stiprios, kad galėtų suformuoti kalbinę ideologiją, kuri galėtų lemti lietuvių kalbos išlaikymą emigracijoje.

4.2.1. Ar svarbu mokėti lietuvių kalbą?

Norint išsiaiškinti, kokios respondentų nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu, nuspręsta pasižiūrėti į tai, kaip jie kiekybinėje apklausoje atsakė į klausimą, ar svarbu mokėti lietuvių kalbą. Kaip matyti iš 1 lentelės, didžioji dauguma respondentų mano, kad lietuvių kalbą mokėti „labai svarbu“ ir „labiau svarbu nei nesvarbu“: K1 – 97 proc., K1+ – 99 proc., o K2 – 94 proc. Ryškiau atsiskiria tik K3 asmenys, kurių taip galvoja trys ketvirtadaliai – 74 proc. Kadangi dalis šios kartos asmenų nemoka lietuvių kalbos, tad natūralu, jog ir nuostatos jos mokėjimo atžvilgiu yra kitokios, mažiau respondentų mano, kad lietuvių kalbą mokėti svarbu. Kita vertus, kadangi K3 respondentų jau ir tėvai gimę svečioje šalyje, jų manymas, jog lietuvių kalbą mokėti svarbu, atskleidžia stiprias teigiamas nuostatas lietuvių kalbos išlaikymo atžvilgiu.

1 lentelė. Lietuvių kalbos mokėjimo svarba

JAV	Ar svarbu mokėti lietuvių kalbą?							
	K1		K1+		K2		K3	
	Skaičius	Proc.	Skaičius	Proc.	Skaičius	Proc.	Skaičius	Proc.
Labai svarbu	174	84%	60	91%	76	77%	27	42%
Labiau svarbu nei nesvarbu	26	13%	5	8%	17	17%	21	32%
Labiau nesvarbu nei svarbu	5	2%	1	2%	4	4%	10	15%
Visai nesvarbu	3	1%	-	-	2	2%	7	11%
Iš viso:	208	100%	66	100%	99	100%	65	100%

Taigi galima teigti, kad visų kartų respondentų nuostatos lietuvių kalbos mokėjimo atžvilgiu yra teigiamos. Tie, kurie mano, kad lietuvių kalbos vartojimas nėra svarbus, dažniausiai nurodo, kad „neturi su kuo bendrauti lietuviškai“ ir rečiau, kad „galima susikalbėti ir kitomis kalbomis.“

Kaip jau minėta, vienas svarbiausių šeimos kalbos politiką lemiančių klausimų – kokia kalba turi kalbėti vaikai. Suprantama yra tai, kad vaikams būtina mokėti šalies, kurioje gyvena, dominuojančią kalbą, tačiau respondentai, paklausti, ką rinkęsi iš šių dviejų kalbų, atskleidžia stiprų ryšį su lietuvių kalba. Kiekybinėje apklausoje respondentų, turinčių vaikų (314 respondentų), buvo klausama, ar vaikams svarbiau mokėti šalies, o ne lietuvių kalbą (2 lentelė). Kaip matyti iš duomenų, daugiau respondentų (41,1 proc.) nesutinka ir visiškai nesutinka su teiginiu, kad vaikams svarbiau mokėti šalies, kurioje gyvena, kalbą, o ne lietuviškai; dešimtadaliu mažiau respondentų (28,9 proc.) visiškai sutinka ir sutinka su šiuo teiginiu; dar 22 proc. pasilieka prie neutralios nuomonės.

2 lentelė. Respondentų nuomonė dėl to, kurią kalbą (šalies ar lietuvių) geriau mokėti vaikams

Manau, kad vaikams svarbiau mokėti šalies, kurioje gyvena, kalbą, o ne lietuviškai		
JAV	Skaičius	Proc.
Visiškai sutinku	29	9,2%
Sutinku	62	19,7%
Nei sutinku, nei nesutinku	69	22,0%
Nesutinku	72	22,9%
Visiškai nesutinku	57	18,2%
Nepritaikoma	25	8,0%
Iš viso:	314	100,0%

Paprašyti pasirinkti tarp dviejų kalbų: anglų kalbos, kurią vaikams būtina išmokti gyvenant JAV, ir lietuvių kalbos, didelė dalis respondentų renkasi lietuvių kalbą. Galima būtų iškelti kelias prielaidas dėl nuostatų, lemiančių tokį pasirinkimą. Pirma, galima iškelti prielaidą, kad respondentams labai

svarbu su vaikais šnekėtis savo gimtąja kalba, ne vienas kalbintas tyrimo dalyvis pašaipiai atsiliepė apie tuos emigrantus, kurie nesusišneka su savo vaikais, nes „tėvai dar nemoka angliškai, o vaikai jau nemoka lietuviškai.“ Antra, gali būti, kad tėvai nori išmokyti lietuvių kalbos, nes ji svarbi kaip tapatybės dalis. Trečia, gali būti, kad galvojama apie grįžimą į Lietuvą – tokiu atveju lietuvių kalba reikalinga norint, kad vaikai lengviau pritaaptų grįžę. Ketvirta, jie stengiasi išsaugoti ir pačią lietuvių kalbą, kad emigracijoje ir apskritai ji neišnyktų. Taigi šis pasirinkimas tarp dviejų kalbų, iš kurių viena būtina gyvenant emigracijos šalyje, atspindi teigiamas nuostatas lietuvių kalbos atžvilgiu, kuris iš dalies gali lemti kalbų pasirinkimą šeimoje ir kalbų vadybą.

4.2.2. Kodėl svarbu mokėti lietuvių kalbą?

Išsiaiškinus, ar lietuviams ir lietuvių kilmės asmenims, gyvenantiems JAV svarbu mokėti lietuvių kalbą, reikia išsiaiškinti, kodėl jie mano, kad tai yra svarbu, kokios nuostatos slypi už šio teiginio. Jei kiekybinės apklausos respondentas manė, kad lietuvių kalbą mokėti svarbu, jo taip pat buvo klausiama, kodėl tai svarbu (3 lentelė).

3 lentelė. Respondentų nuomonė, kodėl svarbu mokėti lietuvių kalbą

JAV (Buvo galima rinktis daugiau nei vieną atsakymą.)	Kodėl svarbu mokėti lietuvių kalbą?							
	K1		K1+		K2		K3	
Nes lietuvis turi mokėti lietuvių kalbą	144	72%	37	57%	35	38%	12	25%
Nes lietuvių kalbos mokėjimas užtikrina lietuvių kalbos ir kultūros išsaugojimą ir tęstinumą	153	77%	54	83%	81	87%	40	83%
Kad galėčiau bendrauti su lietuviais, gyvenančiais Lietuvoje (giminėmis, draugais, pažįstamais ir pan.)	133	67%	47	72%	54	58%	32	67%
Kad galėčiau bendrauti su lietuviais, gyvenančiais ne Lietuvoje (giminėmis, draugais, pažįstamais ir pan.)	29	15%	22	34%	53	57%	26	54%
Dėl darbo	-	-	-	-	1	1%	-	-
Dėl mokslų	-	-	1	2%	-	-	1	2%
Dėl viešojo gyvenimo (bendruomenės gyvenimo ir pan.)	16	8%	17	26%	15	16%	10	21%
Iš viso:	200	100%	65	100%	93	100%	48	100%

Žvelgiant į tai, kaip atsakė įvairių kartų respondentai, matyti, kad svarbiausias dalykas, kurio reikšmingumas nekinta per kartas, yra idėja, jog „lietuvių kalbos mokėjimas užtikrina lietuvių kalbos ir kultūros išsaugojimą ir tęstinumą“. Šį teiginį pasirenka 77 proc. K1 asmenų, 83 proc. K1+ ir K3 bei 87 proc. K2. Vadinas, respondentams labai svarbus yra idėjinis motyvas, o ne praktinis motyvas, jiems svarbu, kad lietuvių kalba ir kultūra apskritai neišnyktų.

4.2.3. Ar lietuvis turi mokėti lietuvių kalbą?

Iš kiekybinių duomenų (3 lentelė) atrodytų, kad idėja „lietuvis turi mokėti lietuvių kalbą“ nėra labai svarbi kalbos išlaikymui: su kiekviena karta ši nuostata tolydžio mažėja: nuo 72 proc. taip manančių iš K1 iki 25 proc. iš K3, tačiau taip pat būtų galima daryti prielaidą, kad šie duomenys rodo ne idėjos stiprumą, o labiau atspindi realų lietuvių kalbos mokėjimą: jei respondentas ar jo vaikai / anūkai nekalba lietuviškai, tuomet, tikėtina, jis neteigia, kad „lietuvis turi mokėti lietuvių kalbą“, o lietuviškumą labiau sieja su kitais dalykais: tradicijų laikymusi ir pan. Manytina, tokia nuostata, kad lietuvis nebūtinai turi mokėti lietuvių kalbą, dažniau paveikta realių gyvenimo aplinkybių. Žiūrint į lietuvių bendruomenės gyvenime dalyvaujančius, tačiau lietuviškai nekalbančius jos narius, kitų tautų žmones, nekalbančius savo paveldėtąją kalbą, atsiranda nuomonė, kad lietuvis gali būti ir be lietuvių kalbos:

(12) T: *Tai gali būti lietuvis be lietuvių kalbos?*

R: *Nu, aš manyčiau, daleiskim, jeigu jūs paimsite Izraelį, čianais yra daug daug žydu kilmės amerikiečių, kurie nei žodžio nemoka jų [savo] kalbos, ir jie stengiasi ir ką, ir taip toliau. Ir, aš manyčiau, kad gali būti, taip sakant, gali žinot, kad esi lietuvių kilmės, kad turi gerbti savo kraštą, iš kurio protėviai yra gimę, kur tik gali, padėt tam kraštui, aš manau, tas yra įmanoma, taip. (Vyras, 82, K1+)*

Tačiau tokia nuostata, kad lietuvis gali būti be lietuvių kalbos, nėra dažna. Respondentai dažniau linkę teigti, kad taip gali atsitikti, tačiau jie linkę pabrėžti, kad lietuvių kalbos nemokėjimas yra trūkumas formuojant lietuvišką tapatybę:

(13) R: *Ar gali būt lietuvis ir nemokėt lietuviškai? Nu, aš manau, tokių yra. Nors, aš sakyčiau, kad yra didelis sunkumas. Tai kaip, jis gal taip jaučiasi, gal jo kraujas toksai, gal tokių ir yra, bet, sakyčiau, čia didelis minusas. (Vyras, 74, K1+)*

(14) R: *Aš galvoju, kad turėtų turėtų mokėti kalbą, turėtų žinoti apie Lietuvą, jei nori būt lietuvis, jei žinoma, jei yra, jei yra čia gimęs ir turi šaknis, ir čia nemažai yra, kurie atvažiuoja šeštadieniais, jie nori pramokt lietuviškai, bet, žinoma, jų pavardės jau yra amerikoniškos, bet jie jie dalinai jie save laiko lietuviais, bet jie nemoka tos kalbos ir jie nori pramokt. Tai, aš galvoju, kad ten turėtų būti ten toks ryšis, kad ten kalba ar kas nors įvesta, teip, kad žinai, jaustumės daugiau ta lietuviybė. Gal, žinoma, mūsų generacijos čia eina ir tas gal pamažu viskas retėja, kaip sakant. Ta lietuviybė sunkiau darosi. (Vyras, 68, K2)*

Tyrimo dalyviai iš pokario bangos atskleidžia, kad idėja „lietuvis turi mokėti lietuvių kalbą“ jiems yra labai svarbi. Jų gyvenimo patirtis lėmė stipraus įsitikinimo susiformavimą: suvokdami save kaip politinius pabėgėlius, jausdami savo buvimo emigracijos šalyje laikinumą ir vienijami pagarbos ir domėjimosi Lietuva, jie manė, kad lietuvis turi kalbėti lietuviškai, ir stengėsi išlaikyti kalbą kaip simbolinį savo etninės tapatybės ir veiklos ženklą:

(15) T: *Jeigu tu jį veži į lietuvišką mokyklą, tai, vadinasi, nori, kad sūnus išmoktų lietuviškai?*

R: *Jo, aš noriu, labai noriu, aš labai vertinu, ką aš išmokau, mūsų istorija yra iš kitos pusės, kai aš buvau vaikas, neįmanoma, kad Lietuva bus laisva, visiškai neįmanoma, kai aš buvau vaikas, rašydavau laiškus prezidentui, kad Lietuva būtų laisva ir mes tikrai užjaučiam [suvokiam], kad*

nenorim prarasti tą kalbą, buvo daug metų tokia kova mano šeimoj, mes nenorim prarasti tą kalbą <...>. (Vyras, 44, K2)

Kaip matyti iš tyrimo dalyvio minčių (15 pavyzdys), tokia kalbinės ideologijos idėja yra perduota ir tolesnėms kartoms, tyrimo dalyvis dėl šios priežasties lietuvių kalbos moko ir savo sūnų, jau K3 asmenį.

Kalbant pokario emigrantams apie kalbos išlaikymą, išryškėja tokie motyvai: „rūpestis“, „pastanga“, „padarėm, ką turėjom“, „padarėm, kas mums priklausė“, „stengėmės, kiek galėjom.“ Jie suvokia kalbos išlaikymą kaip būtiną ir privalomą dalyką, kuriame nėra pasirinkimo – išlaikyti kalbą ar ne – ir kuris reikalauja atsidavimo ir pastangų, jie supranta, kad dalis lietuvių ir lietuvių kilmės asmenų iškrenta iš bendruomenės, bet kalbėdami apie save nemano, kad turėjo pasirinkimą dėl kalbos išlaikymo. Kalbintas tyrimo dalyvis (16 pavyzdys) parodo, kad gerbia savo tėvų pastangas išmokyti juos, vaikus, kalbos, ir tikisi, kad padarė viską, ką galėjo, su savo vaikais, kad jo vaikai neišeis iš bendruomenės, pratęs toliau „lietuvišką dvasią“:

- (16) R: *Jo, aš galvoju, kad mes, tėveliai tėveliai mūsų įdavė tokią pastangą, kad išlaikė mumis, ir mes lietuviškai išmokom <...> Aš nutariau ir žmona irgi taip pat jaučiasi, kad mes bandysim įdiegti tą lietuviybę, kiek galim. O toliau, kai vaikai užaugs, jau, žinoma, sūnus jau vyras ir tėvas ir taip toliau, aš jį negaliu jau mokinti (juokiasi) ir sakyti: tu kalbėk čia lietuviškai (juokiasi). Aš galvoju, kad jie su laiku patys susipranta ir ir ir, žinoma, kiti atkrenta, ir toliau veda tą lietuvišką dvasią. Aš vadinu „lietuviška dvasia.“ (Vyras, 68, K2)*

Manytina, kad antrosios bangos emigrantų kalbos išlaikymui ir tolesniam lietuviškų bendruomenių kūrimui labai padėjo pirmosios bangos pradėta lietuviška veikla, bendruomenės ir parapijos gyvenimas, lituanistinės mokyklos. Tačiau, kaip matyti iš 17 pavyzdžio, kuriame teigiama, kad pirmosios bangos emigrantai neišmokė savo vaikų kalbėti lietuviškai, kad šiai bangai buvo svarbiau lietuviškai melstis ir parodyti dominuojančiai visuomenei, kad ji pakankamai stipri ekonominiu požiūriu ir gali sau leisti turėti ir bažnyčią, ir mokyklą, ir ligoninę:

- (17) R: *Mes patekom į tokį lietuvių telkinį, tokią parapiją, kur buvo ten vien tik pirmabangiai, kur pastatė savo bažnyčią, žinoma, ėjo į tą bažnyčią ir dar jų vaikai ėjo į tą bažnyčią, bet nei vienas iš jų neaugino vaikų kalbėti lietuviškai, nei vienas. <...> Vis tiek atvažiavo ne inteligentija tais laikais, tai buvo ekonominiai pabėgėliai ir, aš manau, kažkodėl jiems buvo svarbiau melstis [nei kalbėti] lietuviškai. Čikagoj pristatė tų lietuviškų mokyklų, net ligoninę pastatė tos seselės kazimierietės, bet buvo vis tiek kažkas, kad parodyti <...>, tai gal jau čia pasirodymas, kad gali, kad va čia turim, bet kad perdavė tą dovaną mums, antrabangiams, o ne savo vaikams. Arba tie mėgino perduoti ir vaikams, bet vaikams jau buvo nebesvarbu. <...> Nuo tėvų norų iki vaikų kažkas neperėjo. (Moteris, 68, K1+)*

Kyla klausimas, kodėl pirmosios bangos emigrantai, deję daug pastangų ir finansinių išteklių, pavyzdžiui, „prieš Antrąjį pasaulinį karą JAV veikė 34 mokyklos, jose dirbo apie 450 mokytojų ir mokėsi 14 tūkst. moksleivių“ (Tumėnas 2008: 7), neišmokė savo vaikų kalbėti lietuviškai, kodėl

jiems nebuvo svarbi idėja „lietuvis turi mokėti lietuviškai“, bet buvo svarbu kurti bendruomenę. Turbūt tam yra ne viena priežastis⁹. Kaip jau minėta, pirmosios ir antrosios emigracijos bangų prisiminimai apie Lietuvą skyrėsi: antrosios bangos emigrantai prisiminė laisvą, nepriklausomą Lietuvą, be to, buvo jos ir bendrinės lietuvių kalbos kūrėjai.

Kaip sako Bartha (2005: 25), tyrinėjusi vengrų etninę bendruomenę JAV, nors pokario emigrantai dominuojančios visuomenės akyse buvo tokio paties socialinio statuso, jie save atskyrė nuo ankstesnių ekonominių emigrantų, nes vartojo vengrų kalbą – vengrų kalba jiems tapo esmine etninės tapatybės dalimi, skirtingai nuo ankstesnių emigrantų, kur priklausymą etninei vengrų bendruomenei rodė drabužiai, maistas, šokiai ir dainos. Kalbinti lietuviai tyrimo dalyviai taip pat pabrėžė, kad jų, palyginti su ankstesne banga, statusas yra aukštesnis:

- (18) R: *Mūsų čia klestėjo ir teatrai, ir operos, mūsų people [žmonių], matot, egzilų egzilų politinių, mes save skaitėm egzilais, mes save neskaitėm ekonominiiais, nu, tai čia mum biškį buvo lyg tokia moralinė high ground [aukšto pagrindo].* (Moteris, 72, K1+)

Taigi pokario emigrantams lietuvių kalbos išlaikymas buvo suvokiamas kaip pagrindinis etninės tapatybės rodiklis, pagrindinis veiklos ženklas ir kaip galimybė parodyti savo skirtingumą nuo ankstesnės emigracijos bangos.

4.2.4. „Seniausia gyva kalba pasaulyje“

Prie idėjos „lietuvis turi išlaikyti lietuvių kalbą“ pokario emigrantų atveju glaudžiai šliejasi kita idėja – kalbos išlaikymas yra „garbės ir orumo ženklas“, tam tikras būdas parodyti savo pasipriešinimą sovietinei okupacijai ir norą atgauti Lietuvos nepriklausomybę. Šie emigrantai aiškiai suvokė, kad grįžti į Lietuvą nėra jokių galimybių, tačiau, kaip matyti iš 19 pavyzdžio, stengėsi išlaikyti kalbą:

- (19) R: *Yra tokių, kurie galvoja: kokia čia prasmė, mes niekad negrįšim į tą Lietuvą, bet vis tiek, jeigu net negrįši į Lietuvą, juk kalba čia yra, seniausia gyva kalba pasaulyje, yra šioks toks*

⁹ Kaip teigia Daiva Dapkutė (2014), „daugelis XIX a. emigrantų iš Vidurio ir Rytų Europos prieš atvykdami į JAV turėjo daugiau lokalinį-geografinį negu tautinį tapatumą. Pirmieji lietuviai emigrantai atvyko į JAV iš tuo metu pramoniniu atžvilgiu atsiliekančio agrarinio krašto, paveikti lenkų, rusų įtakų, be tvirtesnio tautinės savimonės jausmo. Net statistiniai duomenys rodo tautinės savimonės silpnumą – lietuviai atvykę į JAV registruodamiesi neretai užsirašydavo lenkais (pagal tikyba) ar rusais (pagal kraštą, iš kurio emigravo). Būtent migracijos patirtis skatino savęs suvokimo, etninio skirtingumo nuo aplinkos sampratą ir spartino tautinio identiteto formavimąsi emigracijoje.“ Taigi be ankščiau minėtų ekonominių emigracijos priežasčių ir išsilavinimo neturėjimo, sunkumų įsitvirtinant emigracijos šalyje, to meto emigrantai atvažiuodami neturėjo aiškiai susiformavusio tautinio tapatumo jausmo, siejamo su kalba, juos buvo paveikusi lenkiška ir rusiška kultūra. Tumėnas (2008: 7) rašo, kad prieš Antrąjį pasaulinį karą „krito į akis lietuvių, atvykusių į JAV XIX a. pab., senėjimo procesas, jų atžalas veikė amerikietiška anglakalbė aplinka, kuri neskatino jų mokytis tėvų kalbos. Daugėjo mišrių šeimų. Nuo XX a. ketvirtojo dešimtmečio net pamokslai vis dažniau buvo sakomi anglų kalba, taigi, jeigu ankščiau vyravo lenkiška lietuvių aplinka, tai nuo 1930 m. ėmė įsigalėti amerikizmas.“ Aiškėja dar kelios priežastys – kurtos mišrios šeimos, pirmosios bangos emigrantai gyveno Lietuvoje, kurioje išsilavinę žmonės dažnai kalbėjo lenkiškai, o gyvenamojoje šalyje pateko į kitos kalbos apsuptį.

onoras [garbė] ją mokėt, ne tiek, kad gerai [praktiška], niekad negalėjom savo vaikam sakyt, kad praktiška, kadangi jau tikrai jau buvom giliai įsitikinę, kad Lietuva niekad nebus laisva, bet mes sakėm, kad yra garbė. Jūs turit išlaikyt tą kalbą, kadangi mes nežinom, kas ten darosi, ten rusifikacija labai veikli vyksta, tai mes maždaug dėl tokių visokių priežasčių išsaugojom tą kalbą savo namuose. (Moteris, 68, K1+)

Iš šių tyrimo dalyvės minčių aiškėja, kad buvo stengiamasi ne tik dėl kalbos išlaikymo šeimoje, bet ir dėl pačios kalbos – moteris teigia, kad jos tėvai ir ji pati savo šeimoje norėjo išsaugoti pačią kalbą, nes buvo galvojama, kad lietuvius Lietuvoje gali surusinti ir jie gali prarasti lietuvių kalbą.

Iš tyrimo duomenų išryškėja dar vienas aspektas, susijęs su kalbinėmis nuostatomis. Ir pokario emigrantų bangą, ir emigravusius po nepriklausomybės atkūrimo vienija idėja, kad lietuvių kalba prestižiška, kad ji – „viena seniausių pasaulio kalbų“:

- (20) R: <...> pavyzdžiui, Amerikos visuomenėj, jeigu tu moki anglų kalbą, nu ir kas maždaug, o jeigu tu moki lietuvių kalbą, tai jau kažkas yra tokio, kaip sakant, unikalaus ir, tarkim, prestižiško, tai jau galima į tą pusę sukti, kad lietuvių kalba jau yra šioks toks prestižas ir taipogi yra prestižas pasakyti, vat žinai, kad aš čia moku lietuvių kalbą, ir čia ne šiaip kokia, o čia jinai yra labai sena ir vos ne visos kalbos iš jos kilo ir čia jinai seniausia ir taip toliau ir panašiai. Tai va ta prasme, tam tikras prestižas, tam tikras pasididžiavimas tikrai yra. (Vyras, 33, K1)

Tai, kad tikima, jog lietuvių kalba – viena seniausių kalbų, atsiskleidžia ne tik šioje, trečiosios bangos emigranto nuomonėje, bet ir ankstesniame 19 pavyzdyje, pokario emigrantų vaiko kalboje. Suprantama, ne visi mano, kad lietuvių kalba prestižiška visur, kai kurie žvelgia į ją dominuojančios visuomenės akimis, mato, kad jos nėra kur vartoti, kad ji mažai kam žinoma, prestižiškumą vertina iš praktiškumo (darbas, galimybė susišnekėti), tačiau neneigia jos prestižo ir didžiavimosi ja apskritai.

4.2.5. Ar lietuvių kalba turi būti taisyklinga?

Šalia simbolinių ir praktinių paskatų išlaikyti lietuvių kalbą, labai ryškus siekis apsaugoti pačią kalbą. Apie tai jau buvo užsiminta kalbant, kad pokario emigrantai bijojo, jog kalbą surusins (19 pavyzdys). Emigrantų manymu, lietuvių kalba turi būti „švari“, „gryna“, „be kitų kalbų priemaišų“, be tarmybių, be žargono. Kad taisyklinga kalba labai gerai vertinama, matyti ir iš kiekybinių, ir iš kokybinių duomenų. Iš kiekybinės apklausos (4 lentelė) taip pat aiškėja, ar respondentai stengiasi kalbėti taisyklingai.

4 lentelė. Respondentų nuomonė apie tai, ar stengiasi kalbėti lietuviškai taisyklingai

Stengiuosi lietuviškai kalbėti taisyklingai		
JAV	Skaičius	Proc.
Visiškai sutinku	207	47,3%
Sutinku	169	38,6%
Nei sutinku, nei nesutinku	23	5,3%
Nesutinku	11	2,5%
Visiškai nesutinku	10	2,3%
Nepritaikoma	18	4,1%
Iš viso:	438	100,0%

Kaip matyti iš duomenų, didžioji dauguma (85,9 proc.) visiškai sutinka ir sutinka su teiginiu, kad stengiasi kalbėti taisyklingai ir tik labai nedidelė dalis respondentų (4,8 proc.) nesutinka ir visiškai nesutinka su šiuo teiginiu, vadinasi, taisyklingas kalbos vartojimas vertinamas kaip prestižiškas.

Siekį vartoti „tikrą“ kalbą, taip parodyti savo skirtumą nuo ankstesnių ekonominių emigrantų, įžvelgia ir Bartha (2005: 25), kuri teigia, kad nestandartinės, tarminės kalbos vartojimas, kodų maišymas pokario emigrantų vengrų buvo suvokiamas kaip žemas prestižas. Kalbinti lietuviai tyrimo dalyviai taip pat prisimena, kad iš pirmosios bangos emigrantų kalbos buvo šaipomasi:

- (21) R: *Mūsų jaunimas [gimę JAV] truputį bijo, kad iš jų šaipysis [dabar atvažiavę lietuviai], iš jų lietuvių kalbos. Ir gali būti, kadangi mes šaipėmės iš pirmabangių kalbos atvažiavę (juokiasi), iš jų kalbos.* (Moteris, 68, K1+)

Griežtas nusistatymas vartojamos kalbos varianto atžvilgiu ypač išryškėja vertinant lietuvių iš Lietuvos kalbą. Viena vertus, tyrimo dalyviai jaučiasi taip, kad lietuviai iš Lietuvos moka kalbą geriau, kita vertus, smerkia juos dėl lietuvių kalbos nesaugojimo:

- (22) T: *O kaip jūs manot, jūsų kalba skiriasi nuo tų, kurie dabar Lietuvoj gyvena?*
R: *O, tai, aš manau, mano kalba daug silpnesnė. Aš manau, aš manau, mano tarmė gal kitokia yra, amerikonizmų įdedu, bet bet taipogi aš turiu pasakyti Lietuvos lietuviai labai daug anglišku žodžių vartoja, kur mes nevartojam. Mum labai skauda, kad sako „lyderis“, „startas“, „finišas“ ir „halas“, tai kokie čia lietuviški žodžiai? (Juokiasi.) Kas blogai su „vadas“ ir „pradžia“, „pabaiga“? Kartais mes gal net aiškiau ir tariam negu dabartinėj Lietuvoj pačioj.* (Vyras, 74, K1+)

Po nepriklausomybės atkūrimo atvažiavę emigrantai taip pat nusiteikę griežtai:

- (23) R: *Ir dabar tas yra, kad Lietuvoj vaikai jau angliškai... Žiūriu, kad jie kartais... Lietuvoj vaikai, jiems smagu ką nors irgi iš jos [dukros] pasisemt angliškai, ir tas žargonas, man atrodo, angliškas jau populiarus tarp jaunimo Lietuvoj, tai jinai kartais grįžta, juokiasi. Jai atrodo juokinga tai, nors ten kitaip atrodo... Kodėl tiem lietuviams reikia to žargono angliško?* (Moteris, 40, K1)

Ypač ši griežta nuostata išryškėja kiekybinės apklausos atvirose atsakymuose, manytina, kad anonimiškumas leidžia atviriau ir griežčiau išreikšti savo nuomonę nei kalbant akis į akį. Paklausti,

kuo skiriasi jų ir Lietuvoje gyvenančių lietuvių kalba, didžioji dauguma respondentų teigia, kad nevartoja anglicizmų, rusicizmų, barbarizmų ir keiksmažodžių:

- (24) *Lietuvoje dažnai naudojami iš kitų kalbų žodžiai su lietuviškomis galūnėmis, pvz., nacija, aploidimentai ir kt.
Lietuvoje daug anglišku žodžių su lietuviška galūne.
Mano kalboje beveik nėra rusicizmų ir anglicizmų, sąmoningai jų atsikratau.
Nevartuju anglicizmų.
Nenaudoju „tarptautinių“ žodžių.
Per daug anglų žodžių įtraukti į „naują“ lietuvių kalbą.
Stengiamės kalbą išlaikyti švarią, be rusicizmų ir keiksmažodžių.
Vartuju mažiau barbarizmų, „tarptautinių“ žodžių.
Vartuju daugiau literatūriškus žodžius nei mano giminės ar draugai, gyvenantys Lietuvoje.
Vartuju geriau lietuvių kalbą nei Lietuvoje gyvenančių lietuvių visuma.¹⁰*

Iš visų atsakusių į šį atvirą kiekybinės apklausos klausimą tik keli respondentai iškėlė mintį, kad jų pačių kalboje daug anglicizmų, kad jie mano, jog tai bendras jaunimo bruožas:

- (25) *Nauduju nemažai anglišku žodžių tiesiog pridėdama jiems lietuvišką galūnę – ypač su studijų ar darbo terminologija, kurią pirmiausia išmokau angliškai ir sudėtinga rast lietuviškus atitikmenis. Nemažai lietuvių jaunimo, kad ir gyvenančių Lietuvoje, taip daro.*

Iš šių nuomonių matyti, kad respondentai galvoja kalbantys geriau, švariau, taisyklingiau, kad jie nepripažįsta tarptautinių žodžių ir neigiamai vertina tokį kalbos variantą, kuriuo dabar kalbama Lietuvoje.

Kaip minėta, respondentai galėjo rinktis, kokia kalba pildyti kiekybinę apklausą internetu. Dalis respondentų iš JAV, ją pildė angliškai. Taigi jie, aiškindami, kuo skiriasi jų ir lietuvių Lietuvoje kalba, tą daro angliškai. Jie, nors reikšdami savo mintis vartoja kitą kalbą, nors ir pripažįsta, kad kalba senesniu lietuvių kalbos variantu, teigia, kad jų lietuvių kalba „tikresnė“, „grynesnė“, „švaresnė“:

- (26) *I learned the older (pre-war) Lithuanian as a child and when I travel to Lithuania, I hear a version that has some Russian and American influences there [Aš išmokau prieškarinio lietuvių kalbą, o kai buvau Lietuvoje, išgirdau lietuvių kalbos versiją, kuri paveikta rusų ir anglų kalbos].
Our language is the same language spoken prior to WWII... However; the present language in Lithuania has taken on Russian and polish words or word-endings... Ours is more pure/original [Mūsų kalba tokia pati, kokia kalbėjo prieš Antrąjį pasaulinį karą... Tačiau dabartinė kalba Lietuvoje turi daug rusų ir lenkų kalbų žodžių arba nelietuviškų žodžių su lietuviškomis galūnėmis... Mūsų yra „grynesnė“, „tikresnė“].*

¹⁰ Visi straipsnyje pateikiami pavyzdžiai iš kiekybinės apklausos atvirųjų atsakymų yra palikti originalūs, jų kalba netaisyta. Kiekybinės apklausos atvirieji atsakymai yra pateikiami kartu, atskirai jų nenumerojant. Duomenys apie respondentus nepateikiami, nes tai kiekybinės apklausos atsakymai. Angliški respondentų atsakymai išversti šio straipsnio autorės ir pateikiami laužtiniuose skliaustuose.

My Lithuanian is cleaner, no Russian vocabulary [Mano lietuvių kalba švaresnė, be rusiškų žodžių].

Tikėtina, kad šie respondentai bent šiek tiek moka ar mokėjo lietuviškai, tačiau jie pasirinko pildyti internetinę apklausą angliškai, nes anglų kalba dažniau vartojama, tad išreikšti savo mintis lengviau ir paprasčiau. Gali būti, kad anglų kalba pasirinkta ir todėl, kad pernelyg nepasitikima savo kalbos žiniomis, skaitymo ar rašymo įgūdžiais ar galbūt iš viso nemokama rašyti. Galima daryti prielaidą, kad kalba pasikeičia, nebeužtenka kompetencijos ją vartoti, o nuostatos paveldėtosios kalbos atžvilgiu išlieka.

Iš kiekybinių duomenų taip pat atsiskleidžia noras kalbėti kuo lietuviškiau, nevarojant kitų kalbų žodžių (5 lentelė). Kaip matyti iš duomenų, beveik trys ketvirtadaliai (72,4 proc.) visiškai sutinka ir sutinka su teiginiu, kad stengiasi vartoti tik lietuviškus žodžius kalbėdami lietuviškai ir tik nedidelė dalis respondentų (7,5 proc.) nesutinka ir visiškai nesutinka su šiuo teiginiu, vadinasi, stengimasis kalbėti nevarojant kitų kalbų žodžių yra vertinamas kaip prestižiškas.

5 lentelė. Respondentų apie tai, ar stengiasi vartoti tik lietuviškus žodžius kalbėdami lietuviškai

Stengiuosi vartoti tik lietuviškus žodžius kalbėdamas lietuviškai		
JAV	Skaičius	Proc.
Visiškai sutinku	158	36,1%
Sutinku	159	36,3%
Nei sutinku, nei nesutinku	55	12,6%
Nesutinku	33	7,5%
Visiškai nesutinku	18	4,1%
Nepritaikoma	15	3,4%
Iš viso:	438	100,0%

Galima manyti, kad noras kalbėti tik lietuviškais žodžiais yra susijęs su idėja išsaugoti „pačią seniausią gyvą kalbą“ ir su nuostata, kad taisyklingas kalbėjimas yra kalbėjimas tik lietuviškais žodžiais.

Gali būti, kad nusiteikimą kalbėti taisyklingai ir lietuviškais žodžiais lemia tai, kad pokariu išvažiavę emigrantai iš Lietuvos išsivežė idėją apie taisyklingą lietuvių kalbą. Tarpukario Lietuvoje lietuvių kalba buvo norminama, apie kalbos dalykus buvo kalbama visuomenėje, tad išvažiavusieji galėjo būti naujai kuriamos bendrinės lietuvių kalbos vartotojai ir puoselėtojai. Be to, nuolatinis spaudimas iš dominuojančios – anglų – kalbos pusės, nuolatinės pastangos vengti anglicizmų emigracijoje vartojamoje lietuvių kalboje lemia tam tikrą konservatyvumą.

Po nepriklausomybės atkūrimo atvažiuavę asmenys taip pat galėjo jau Lietuvoje būti perėmę kalbos „gryninimo“ idėją, nes bendrinė lietuvių kalba Lietuvoje laikoma prestižiška, bendrinė lietuvių kalba ir dabar yra tvarkoma, norminama. Loreta Vaicekauskienė ir Ėrika Sausverde (2012) mano, kad „lietuvių kalbos, kaip ir daugelio kitų su nacionaline valstybe atsiradusių ir įtvirtintų bendrinių kalbų, standartizavimo ideologijos atsiremia į bendrinės kalbos istoriją ir yra paženklintos nacionalinės valstybės sampratos, kuriai viena tauta, viena kalba ir viena valstybė sudaro nedalomą visumą. Bendrinė kalba čia yra „vienos kalbos“ koncepto pagrindas, ji iškeliami aukščiau kitų kalbos atmainų – visų pirma, tarmių. Lietuvoje ši samprata nekinta jau gerą šimtą metų. Šiandieniniame oficialiame ideologiniame diskurse ir toliau palaikoma bendrinės kalbos viršenybė, motyvuojant, kad tik „taisyklinga“ kalba garantuoja tautai išlikimą.“ Be to, tikėtina, kad šiuolaikinius emigrantus taip pat veikia seniau gyvenančių pokario emigrantų nuotaikos.

Panašios nuostatos taisyklingos standartinės kalbos atžvilgiu pastebimos ir kituose tyrimuose. Vally Lytra (2011: 89–90), Londone, Didžiojoje Britanijoje, tyrusi turkų tėvų, leidžiančių vaikus į šeštadienines mokyklas, nuostatas apie turkų kalbos išlaikymą, pažymi, kad tėvai nori, jog šeštadieninėse mokyklose būtų mokoma standartinio turkų kalbos varianto. Šis variantas susiformavo pagal Vakarų Turkijos išsilavinusio elito kalbą kuriant Turkijos respubliką po Osmanų imperijos griūties apie 1920 m. Šis standartinis variantas nuo to laiko suvokiamas kaip prestižiškas, atveriantis galimybę mokslo ir ekonominiam mobilumui. Taip pat jis siejamas su modernios turkų tautos susiformavimu. Bet šis variantas gali labai skirtis nuo to, kurį vartoja emigrantai namie Londone, nes jų kilmės vietos gali būti labai įvairios (skirtingais variantais kalbama pačioje Turkijoje, dar kitokiu variantu kalbama Kipre), tačiau tėvai pritaria šio varianto pasirinkimui ir mano, kad būtent šio varianto ir turi būti mokama mokykloje. Lytra (2011: 91) atkreipia dėmesį, kad kai kurie tėvai kaip svarbiausią priežastį, kodėl jie leidžia vaikus į šeštadieninę mokyklą, nurodo norą, kad vaikai išmoktų standartinį variantą, nes kalbantis standartine kalba jiems atrodo labiau išslavinęs ir daugiau žinantis. Kita vertus, yra ir praktinių priežasčių, dėl kurių šis standartinis variantas populiarus, jis yra tapęs *lingua franca* tarp pačių turkų Londone, jei asmuo nori laikyti turkų kalbos egzaminą, jis turi mokėti standartinį variantą. Kaip ir lietuviai bei lietuvių kilmės šio tyrimo dalyviai, taip ir Lytros apklausti tyrimo dalyviai, teigia, kad jiems patinka kalbėti standartine kalba, nes ji yra „švari“, „tikra“ turkų kalba. Mokslininkė (*ibid.*, p. 92) pastebi, kad tokios jų nuostatos rodo, kad regioninius variantus jie suvokia kaip „nešvarius“, „užterštus kitų kalbų“. Taigi teigiama kultūrinė vertė suteikiama būtent standartiniam variantui.

Kad kalbos standartizacijos idėja yra labai stipri ir, viena vertus, lemia vienu kalbų išlaikymą, kita vertus, kitų kalbų išnykimą, rodo ir kiti tyrimai. Straipsnyje jau anksčiau minėtas žydų išėivių iš Ispanijos kalbos išnykimas Turkijoje buvo nulemtas stiprios turkų kalbos ideologijos. Spolsky's (2009: 26) aprašo Heinrich (2004) tyrimą, kuriame teigiama, kad ryukyu grupės kalbų (Japonija) nykimas ir perėjimas prie standartinės japonų kalbos buvo nulemtas nuostatos, kad standartinis variantas – tai „tautinės vienybės, modernumo, progreso ir vystymosi simbolis.“ Ryukyu kalbas siekiantys atgaivinti aktyvistai nesėkmingai kovoja su tokia kalbine ideologija ir pralaimi. Taigi standartinės kalbos kaip siekiamybės idėja išlieka ir emigracijoje, čia ši idėja gali formuoti nuostatas, lemiančias kalbos išlaikymą, arba kaip tik trukdyti ją išlaikyti, nes tai gali tapti pernelyg sunkiu uždaviniu tėvams.

Dar vienas aspektas, susijęs su kalbos ideologija, yra tėvų noras išmokyti vaikus kalbėti lietuviškai taip, kaip kalba gimtakalbiai Lietuvoje. Iš kokybinių interviu matyti, kad tyrimo dalyviai labai teigiamai vertina vaikų išmokymą kalbėti taip, lyg jie būtų gimę ir augę Lietuvoje, tai sukelia pasididžiavimą ir tėvų, ir taip išmokusių vaikų akyse:

- (27) R: *Kartais labai įdomu, nes kartais visai nesijaučia, kad mano kalba ne tokia gera, švari. Bet vis tiek buvo toks atvejis, kai susipažįsti su žmonėm, ypač Kalgary čia buvo keletą gerų atvejų, ir jie klausia: „O kada tu atvažiavai iš Lietuvos?“ – „Aš čia Kanadoj gimęs“ – „Nejaugi...“ (Vyras, 40, K2)*

Viena vertus, galima galvoti, kad kalbos vertinimas pagal tai, ar vaikai kalba taip, kaip gimtakalbiai iš emigracijos šalies, gali sutrukdyti išlaikyti kalbą, nes neleidžia jai natūraliai vystytis, kisti, atima drąsą kalbėti tiems, kurie jaučiasi gerai jos nemokantys. Shulamit Kopeliovich (2013: 255) atkreipia dėmesį, kad tėvai, kurie vertina savo vaikų kalbėjimą pagal tai, kiek jų kalba artima gimtakalbiams, nepavykus to pasiekti, jaučiasi taip, lyg būtų patyrę nesėkmę. Tokiu atveju tikėtina, kad jie nuleis rankas ir nebevykdys savo užsibrėžtos kalbų vadybos arba nusileis vaikų norams. Mokslininkė teigia (ibid., p. 256), kad tiesioginiai nurodymai ir liepimas kalbėti paveldėtąja kalba, vengti kalbų maišymo vaikams yra tušti – tokios pastangos bergždžios ir neveiksmingos. Ji mano (ibid., p. 256), kad šeimos kalbų aplinką prastai veikia, jei tėvai vaikų kalbą vadina „negryna“, „maišyta“, „užteršta“, „laužyta“. Atlikusi tyrimą, ji prieina išvadą, kad vaikų kalbą reikia vertinti kaip dvikalbio vaiko pasiekimą, o ne kovoti su ja. Spolsky's (2009: 22–23) taip pat pabrėžia, kad reikalavimai kalbos lygiui neturi būti per griežti. Jis aprašo Te Puni Koriki (2002) tyrimą, kuriame buvo tirtas maorių kalbos vartojimas ir kuriame klausiama tėvų, kodėl jie nekalba su savo vaikais šia kalba. Dažniausiai buvo atsakoma, kad jie jaučia nevisavertiškumą ir bijo būti išjuokti vyresnių gimtakalbių vartotojų. Spolsky's teigia, kad jauni entuziastingi sionistai, kurie klydo kalbėdami

hebrajiškai su savo laisviau kalbančiais vaikais, nesijaudino dėl vyresnės kartos nuomonės, kaip tą patiria gaivinamų maorių, airių ar bretonų kalbų vartotojai. Kita vertus, puristinės nuotaikos gali padėti išlaikyti kalbą. Bartha (2005: 31), po savo tyrimo su JAV gyvenančia vengrų etnine bendruomene, prieina išvadą, jog puristinis nusiteikimas lemia tai, kad vengrų kalbos situacija kuriam laikui stabilizavosi, kad konservatyvus nusiteikimas padeda išlaikyti paveldėtąją kalbą.

4.2.6. Ar praktiška mokėti lietuvių kalbą?

Iš kiekybinės apklausos (3 lentelė) matyti, kad ne mažiau svarbus ir praktinis motyvas – „kad galėčiau bendrauti su lietuviais, gyvenančiais Lietuvoje“ (svyruoja apie 60–70 proc.). Galima daryti prielaidą, kad respondentai nori bendrauti su lietuviais iš Lietuvos lietuviškai, nes supranta, kad bendravimas lietuviškai atveria daugiau galimybių palaikyti santykius, nesukuria bendravimo barjerų. Kyla klausimas, kodėl asmenims iš K2 ir K3 (atitinkamai 57 proc. ir 54 proc.), kurie puikiai kalba angliškai, palyginus su K1 ir K1+ asmenimis (atitinkamai 15 proc. ir 34 proc.), yra svarbiau kalbėti lietuviškai su lietuviais, gyvenančiais ne Lietuvoje. Galima daryti prielaidą, kad jie lietuvių kalbą vertina kaip bendrą užsienyje gyvenančių lietuvių kalbą. Iš kokybinių interviu matyti, kad K1+ (šiuo atveju antrosios emigracijos bangos vaikai), K2 ir K3 asmenys dažnai draugauja daugiau su lietuviais nei su amerikiečiais. Suprantama, lietuvių draugų pasirinkimą lemia ne tik noras bendrauti lietuviškai, bendra gyvenimiška patirtis, bet ir patogumo klausimas:

- (28) R: <...> mes sužinojom, kad mes negalim kviest ir lietuvių, ir amerikiečių į tą patį balių, jeigu ruošiam balių amerikiečiams, tai jiems, o kitą balių lietuviams, kadangi mes užsimirštam, pamatom lietuvi, kalbam lietuviškai, o amerikiečiai vargšiuokai sėdi, nežino, kas darosi (juokiasi). (Moteris, 68, K1+)

Viena tyrimo dalyvė pabrėžia buvusi išskirtinė tarp lietuvių, nes mokėjusi suderinti draugystę:

- (29) R: Čia irgi yra išskirtinis dalykas su manim, beaugdama aš turėjau lietuvius draugus lietuvius draugus ir ir amerikiečius. Dauguma iš mano lietuvių draugų, draugavo tik su lietuviais. Nors jie lankė anglišką mokyklą, jų bendravimas su kitais buvo bendrai tik su lietuviais. (Moteris, 37, K3)

K1 ir K1+ (iš trečiosios emigracijos bangos) asmenys taip pat turi lietuvių draugų JAV, tačiau jie pabrėžia, kad bendravimui labai trūksta laiko:

- (30) R: Draugai? Dauguma lietuviai, kai kurie amerikoniai, tai...
T: Lietuviai iš kurios bangos?
R: Naujos. Mano kartos, atvažiavusių...
T: Ne anūkai, ne vaikai tų antrabangių?
R: Ne. Ne, su jais mes palaikom irgi gerus santykius, bet dažnai nesimatom – per šventes kokias, čia būna, bažnyčioj būna baliai festivaliai, ten su jais bendraujam, labai smagu, bet, bet taip nėra, kad labai artimai. Bendrauti čia nėra kada, čia visi per daug užsiėmę. Dar tie

naujesni lietuviai, kur atvažiuoju, tai pusė be darbo, tai yra laiko daug. Kur rimtesni, visi užsiėmę darbais savais. (Vyras, 33, K1+)

Neseniai atvažiuoju turi daug laiko skirti įsitvirtinti: mokytis kalbą, siekti karjeros, todėl ir laiko bendrauti nėra daug. Be to, su ankstesnės bangos lietuviais jų nesieja bendra gyvenimo patirtis ir prisiminimai, šie dalykai juos labiau sieja su jų bangos emigrantais ir su lietuviais iš Lietuvos. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad pokario bangos emigrantai sąmoningai renkasi draugus lietuvius ir tą pasirinkimą aiškiai įvardija, taip pat pabrėžia, kad tą daro ir dėl kalbos:

- (31) R: *Socialiai, sakyčiau, daugiausiai lietuviškai, socialiai. Mūsų geriausi draugai yra lietuviai, tai pasirinkimo [klausimas], kai mes keliones važiuojam ar ką, tai mes daugiausia kalbam, kad taip išėjo, kad mūsų geriausi draugai yra lietuviai. Irgi mes dar angliškai kartais pakalbam, bet irgi dažniausiai irgi lietuviškai kalbam, jo.* (Vyras, 74, K1+)

Taigi tolesnių kartų ir ilgiau gyvenančių JAV lietuvių bendravimas yra sąmoningo pasirinkimo klausimas, suvokiant, kad bendravimas su lietuviais, viena iš galimybių vartoti kalbą už namų ribų.

Iš kokybinių duomenų taip pat atsiskleidžia, kad praktinis kalbos mokėjimo motyvas taip pat labai svarbus. Vieni tyrimo dalyviai pabrėžia, kad yra gerai tiesiog mokėti daugiau nei vieną kalbą:

- (32) R: *Jūs [vaikai] esate lietuviai, čia yra jūsų kraujas, gyvenime niekad nepakenks, jeigu tu dvi kalbas mokėsi. Ir jie ir jie tai tą labai suprato ir ir per daug nesispardė.* (Vyras, 74, K1+)

Kiti tyrimo dalyviai atskleidžia, kad jie lietuvių kalbą, t. y. kitą kalbą nei dominuojančios visuomenės kalba, suvokia kaip būdą praplėsti akiratį, jie galvoja, kad kalba padeda suvokti savo kilmę, dvikalbis žmogus gali į pasaulį pažvelgti skirtingų kultūrų akimis:

- (33) R: *Lietuvių kalba ir lietuvių kultūra yra didžiausia dovana, kurią mums tėvai davė. Praturtino mūsų gyvenimą, davė dvi kultūras, dvi vietas, kurias galim vadinti namais, ir ir tas, sakyčiau, yra labai brangus dalykas, ir mes žinom, kas mes esam.* (Moteris, 68, K1+)

- (34) T: *Negraži lietuvių kalba, bet mokat ją?*

R: *Jo.*

T: *Ar Jums svarbu mokėt lietuviškai?*

R: *Man yra svarbu mokėt kitą kalbą. Man taip išėjo gyvenime, kad ta kita kalba yra lietuvių kalba. Mes kaip su vyru kalbėjom porą metų po to, kai pradėjom draugaut, mes taip kalbėjom apie ateitį mūsų: ir jeigu mes vieną dieną turėtumėm vaikų, aš sakiau, aš norėčiau su jais lietuviškai kalbėt, jam absoliučiai tas nepatiko ir jis nepriėmė to visai, ir aš sakiau: čia gali būti problema tarp mūsų, nes aš žinau, kad draugystėje turi būti kompromisai, bet aš žinau, kad čia yra vienas dalykas, kurio aš neatleidžiu, nepaleisiu, čia aš sakiau, ypatingai čia, Amerikoje, kur bendrai nepripažįsta kitos kalbos, viskas turi būt angliškai, angliškai, angliškai, tai yra tik dovana žinot kitą kalbą, aišku, Los Andželėj didžiausia dovana, tai mokėt ispanų kalbą, bet čia aš nemoku ispanų kalbos <...> Žinot kitą kalbą ir suprasti tą kultūrą iš tos kalbos, tai yra tik dovana, tai čia kaip aš priimu lietuvių kalbą... <...> Tai yra man didelė didelė dovana suprast ja kultūrą ir gyvenimą iš kitos perspektyvos, ne iš amerikoniškos perspektyvos, tai čia man yra didelė didelė dovana, aš vyrui sakiau, jeigu aš žinočiau ispanų kalbą, tai aš ispanų kalba su vaikais kalbėčiau, jeigu būtų prancūzų, tai būtų prancūziškai, nes kuo daugiau kalbų žinai, tuo tvirtesnis gyvenimas.* (Moteris, 37, K3)

Kaip matyti iš 33 ir 34 pavyzdžių, lietuvių kalba suvokiama kaip tėvų dovanota dovana, kaip galimybė suvokti savo kilmę. „Kalbos kaip turto“, „kalbos kaip dovanos“ motyvas išryškėjo ne viename interviu. Kaip matyti 34 pavyzdyje, K3 tyrimo dalyvė lietuvių kalbą vertina iš kitos perspektyvos – kaip galimybę gyventi įdomesnį, kultūriškai įvairesnį gyvenimą. Kaip ir 33 pavyzdyje, šios tyrimo dalyvės nuomone, kalba – tai galimybė turėti „dvejus namus“ ir „suprast gyvenimą ir kultūrą iš kitos perspektyvos.“ Tokios tyrimo dalyvių nuostatos suformuoja stiprią teigiamą kalbinę ideologiją ir norą perduoti lietuvių kalbą savo vaikams.

Trečiosios bangos emigrantai daugiau kalba apie praktiškus dalykus – vaikai turi mokėti susišnekėti su giminėmis iš Lietuvos. Tai nėra vienintelis motyvas mokyti vaikus lietuvių kalbos, bet jis tikrai yra stipresnis nei pokario bangos atveju. Skirtingai nuo pokario emigrantų, dabartiniai emigrantai turi daugiau galimybių palaikyti ryšius su Lietuva, be to, jie supranta, kad giminės dažnai per mažai moka jų gyvenamosios šalies kalbą, kad bendravimas su vaikais / anūkais būtų pakankamai sklandus ir artimas.

4.2.7. Nuostatų lietuvių kalbos atžvilgiu apibendrinimas

Kiekybinės apklausos respondentai, atsakydami į klausimą „Kodėl svarbu mokėti lietuvių kalbą?“ (3 lentelė), taip pat galėjo išreikšti savo nuomonę, jei manė, kad esami pasirinkimai neatspindi jų įsitikinimų. Peržvelgus šiuos atsakymus¹¹, matyti, kad juose vyrauja tos pačios mintys kaip ir anksčiau pateiktuose kokybinių interviu pavydžiuose. Juose atsispindi:

- idėjinis lygmuo – lietuvių kalbos unikalumas, grožis, garbė:
 - (35) *Didžiuojuosi lietuvių kalba, nuostabi kalba. (K1+, K3)*
Lietuvių kalba unikaliausia išlikusi „gyvoji“ kalba, išskirtinė. (K2)
Garbės reikalas. (K1+)
- noras išlaikyti lietuvių kalbą, kultūrą, pažinti Lietuvą, savo šeimos istoriją:
 - (36) *Kad galėčiau išmokinti lietuvių kalbos savo vaikus. (K2)*
Gerbiu savo lietuvišką kilmę, mano šaknys, kultūrinis paveldas. (K3)
Skaityti senus laiškus. (K3)
Kad galėčiau skaityti, kas vyksta Lietuvoje dabar. (K2)
Rašau apie Lietuvą. (K3)
- dvikalbystės nauda:
 - (37) *Gerai mokėti kelias kalbas; bet kokia kalba naudinga. (K2, K3)*

¹¹ Čia pateikiami visi atviri kiekybinės apklausos atsakymai, dalis jų išversta iš anglų kalbos. Jei skliausteliuose nurodyti kelių kartų respondentai, vadinasi, kelių kartų asmenys pateikė tokius pačius atsakymus.

Daugiakalbystė naudinga smegenų vystymuisi. (K3)

Taigi iš atvirų kiekybinės apklausos atsakymų matyti, kad tėvų perduodamos idėjos pasiekė ir vaikus (K1+, K2, K3 asmenis), kad jie perėmė šias idėjas. Taip pat iš atvirų atsakymų matyti, kad asmenys, kurie emigravo patys (K1), vertina gimtąją kalbą kaip labai svarbią, neketina jos atsisakyti emigracijos šalyje:

- (38) *Lietuviškai kalbėjau, kol gyvenau Lietuvoje. (K1)*
Mąstyti ir mintis išreikšti lengviausia gimtąja kalba. (K1)
Myliu ir gerbiu gimtąją kalbą, nes tai gimtoji kalba. (K1)

Apibendrinant šiame skyriuje aptartas nuostatas lietuvių kalbos atžvilgiu, būtų galima santykiškai skirti tris grupes:

- 1) pirmoji nuostatų grupė – idėjinės nuostatos – didžiavimasis pačia lietuvių kalba ir noras išsaugoti pačią kalbą ir su ja susijusią kultūrą:
 - a) lietuvių kalbos mokėjimas užtikrina lietuvių kalbos ir kultūros išsaugojimą ir tęstinumą;
 - b) lietuvių kalbą išlaikyti svarbu dėl tapatybės;
 - c) lietuvių kalba yra prestižiška;
 - d) lietuvių kalba yra „viena seniausių pasaulio kalbų“;
 - e) lietuvių kalbą reikia apsaugoti, kad ji išliktų „gryna“, „švari“, „be priemaišų“;
- 2) antroji nuostatų grupė – nuostatos, pabrėžiančios pačių kalbą išlaikančiųjų išskirtinumą:
 - a) lietuvių kalbos išlaikymas yra galimybė parodyti savo skirtingumą nuo ankstesnės emigracijos bangos;
 - b) lietuvių kalbos išlaikymas yra garbės ir orumo ženklas;
 - c) lietuvių kalba yra simbolinis etninės tapatybės ir veiklos ženklas;
- 3) trečioji nuostatų grupė – nuostatos, kurias lemia labiau pragmatiniai dalykai:
 - a) lietuvių kalba atveria platesnes galimybes bendrauti su lietuviais iš Lietuvos, su lietuviais, gyvenančiais ne Lietuvoje;
 - b) lietuvių kalba suteikia galimybę gyventi įdomesnę ir kultūriškai įvairesnę gyvenimą;
 - c) gerai yra mokėti daugiau kalbų.

Suprantama, toks nuostatų skirstymas yra su išlygomis, pavyzdžiui, nuostata, jog „lietuvių kalbos išlaikymas yra garbės ir orumo ženklas“ galima būtų priskirti ir idėjinių nuostatų grupei, tačiau ji būdingesnė antrajai emigracijos bangai, kurios nariai tuo pabrėžė savo skirtingumą nuo ankstesnės

emigracijos bangos. Iš šio santykiško skirstymo matyti, kad didžiausia nuostatų grupė, sudaranti kalbinės ideologijos pagrindą, – idėjinės nuostatos, pačios kalbos kaip vertybės suvokimas.

4.3. Trečiasis veiksnys – lietuvių bendruomenės JAV kalbinės nuostatos

Bendruomenės ir artimųjų nuostatos labai veikia šeimos pasirinkimą dėl kalbos išlaikymo. Pauwels (2008: 127) pažymi, kad bendruomenė gali turėti labai skirtingas nuostatas – nuo absoliutaus palaikymo iki visiško nepritrimo. Giminės, draugai, kolegos taip pat gali veikti šeimą labai teigiamai ir atvirkščiai. Taigi kalbos išlaikymą lemia ne vien tėvų, bet ir gyvenamosios šalies etninės bendruomenės kalbinis elgesys, kalbinės nuostatos ir elgesio normos – ar gerbiama etninė kalba, kokiose situacijose manoma, kad ji turi būti vartojama. Ar tikimasi, kad kiti bendruomenės nariai jos mokys savo vaikus, kaip vertinami tie bendruomenės nariai, kurie jos nemoko, kaip kalbamasi su vaikais, ar toleruojama tai, kad vaikai bendruomenėje kalba ne tik lietuvių, bet ir anglų kalba. Taip pat reikšminga, kaip vertinami tie, kurie nekalba etnine kalba, ar jie pripažįstami kaip visateisiai bendruomenės nariai ir pan.

Analizuojant bendruomenės kalbines nuostatas, susiduriama su problema – kaip sužinoti, kokios yra vyraujančios bendruomenės nuostatos: juk kiekvienas tyrimo dalyvis kalba apie save ir iš savų pozicijų, nulemtų jo konkrečių gyvenimo aplinkybių, tad tyrimo dalyvių nuomonės gali visiškai skirtis. Analizuojant kokybinius pusiau struktūruotus interviu buvo laikomasi tokio išeities taško: ta nuomonė, kurią tyrimo dalyviai išsako apie kitus žmones, tai, ką jie pasakoja kaip bendrai priimtus dalykus, tai, kaip kitų bendruomenės narių jų kalbinis elgesys ir kalbinės nuostatos buvo pakomentuotos, laikoma bendruomenės nuostatomis. Tiriant kokybinius interviu kai kurie dalykai, kai kurios mintys buvo nuolat kartojamos, todėl nekelia abejonių, kad jos atspindi vyraujančias kalbines nuostatas, o dėl kitų dalykų nuomonės išsiskyrė. Šiame skyriuje aptariamos ir tos skirtingos pozicijos. Suprantama, atskirų narių nuostatos veikia bendrąsias bendruomenės nuostatas kalbos išlaikymo atžvilgiu ir atvirkščiai.

Iš kokybinių interviu matyti, kad tie tėvai, kurie išmoko vaikus kalbėti lietuviškai, yra labai gerbiami (39 pavyzdys: „turėtų gaut už tai medalį“), o apie tuos, kurie to nenori padaryti, manoma, kad yra tinginiai, nededa tam pastangų, negerbia savo šeimos istorijos (40 ir 41 pavyzdžiai):

(39) T: *Bet [jūsų vaikų] šeimose ten nėra: vienas lietuviškai kalba, kitas – angliškai?*

R: *Ne, nėra, nes vyrai ar žmonos ne lietuviai, tai tarp savęs kalba angliškai. Žinoma, mėgina kalbėti lietuviškai ir stengiasi, bet labai sunku. Taip, ką padarė mūsų [lietuviškos] mokyklos direktorė, su amerikiečiu vyru užaugino tris lietuvius, tai labai mažai pasitaiko. Turėtų gauti medalį už tą. (Vyras, 82, K1+)*

- (40) T: *O jeigu patys kalba lietuviškai, bet savo vaikų nemoko?*
R: *Čia, sakyčiau, tam tikras apsileidimas.*
T: *Dar nenuautėjimas?*
R: *Dar ne, ne, bet jau toksai apsileidimas. Tai kad neiti į bažnyčią, nedaryti pamokų, tai tas yra taip lengva iš tikrųjų <...> (Vyras, 74, K1+)*
- (41) T: *Kai atvažiuoju, mus apgyvendino tam pačiam bute su šeima, kurių tėvelis buvo signataras <...>, ir tie tėvai labai labai lietuviški, tas mergaites augino labai lietuviškai, vyresnioji ištekėjo už lietuvio, atlankiusi visas tas parapijas, stovyklas, visur ir visiškai vaikų nuo pirmos dienos nemokė lietuviškai, man tas visiškai netilpo į galvą. Ir dabar netelpa. <...> Ir aš visiškai nesuprantu iki šiol, aš su ja niekad [apie tai nekalbėjau], žinot, čia toks klausimas labai nepatogus. Jeigu tiems pasakai, jie jaučiasi, kad jiems prikiši, per tą gali prarast draugystę visiškai, bet mes esam sutikę tokių. Jau jeigu trečia karta, jau gali suprast, aš pati bandau skaičiuot ant pirštų, jau sunku pagauti. Bet mes tikrai nepalankiai žiūrim. (Moteris, 68, K1+)*

Kiti tyrimo dalyviai labiau kategoriški, jie mano, kad vaikų nemokymas lietuvių kalbos – jau nutautėjimo požymis:

- (42) R: *Aš nesuprantu, kodėl tėvai kalba [lietuviškai], įsijungia į lietuvišką veiklą, o vaikai absoliučiai nieko... Vaikas niekur nedalyvauja. Ir čia yra iš visų kartų žmonių, tai man tas va yra... Reiškias, tu nutautėjęs, jeigu tu skaitai, kad tau nereikėjo vaikui perduot visa, kas brangu, tai tada, koks tu lietuvis? Ne tik tavo vaikas nutautėjęs, bet ir tu nutautėjęs. (Moteris, 40, K1)*

Kai tyrimo dalyvių buvo klausiama apie nutautėjimą, kalbos atsisakymo klausimas paprastai yra vienas iš pagrindinių jo požymių:

- (43) R: *Nu žinai, tas nutautėjimas, nu žinai, sakyčiau, jeigu paimt tokius ekstremalius atvejus, kurie išvažiuoja ir pasako: aš nieko, man ta Lietuva nieko nereiškia, man kalba nieko nereiškia, aš savo vaikus čia mokysiu tikrai angliškai, čia žodžiu, išvažiuoju ir viską pamiršau <...>. (Vyras, 33, K1)*

Apie tai, kad kalba suvokiama kaip būtina, svarbi ir esminė lietuvio dalis užsiminta jau anksčiau, skyrelyje „Ar lietuvis turi mokėti lietuvių kalbą?“, iš šių kokybinės apklausos respondentų pavyzdžių taip pat matyti, jog jie mano, jog lietuvių kalbos mokytis būtina. Kaip jau minėta, tyrimo dalyviai, turintys kitokios gyvenimo patirties (neišmokė vaikų kalbėti lietuviškai dėl skyrybų, vaikai buvo mokomi lietuvių kalbos, bet suaugę ja nekalba ir pan.), nėra tokie kategoriški nutautėjimo ir buvimo lietuviu klausimais, jie linkę sakyti, kad galima jaustis lietuviu ir nemokant kalbos.

Jei tėvai bandė vaikus išmokyti lietuvių kalbos, tačiau tas nepavyko, tokia situacija bendruomenės labiau suprantama ir toleruojama, ypač jei kalbama apie tolesnes kartas. Tačiau patys tėvai dėl to labai jaudinasi ir jaučiasi neįvykdę išsikeltų tikslų. Tyrimo dalyvis, K1+ asmuo, labai jaudinasi, kad jo vaikai silpnai kalba lietuviškai:

- (44) R: *Deja, didelis [skausmas] man, didelė žaizda širdyje, bet ką gali padaryt. Bet nors jie žino, kad yra lietuvių kilmės <...>. (Vyras, 82, K1+)*

Tačiau svarbu pabrėžti, kad vaikams bendruomenėje leidžiama kalbėti dominuojančia – anglų – kalba, ir tai suprantama kaip natūralus faktas:

- (45) R: *Man atrodo, daugumas čia vaikų, kaip aš į stovyklas nuvažiuodavau, skautų stovyklas, mes išsikabinę turime plakatus: „Stovykloje kalbama lietuviškai“, praeini, vien tiktai angliškai girdi (juokiasi). Bo jie visi čia auge, kai reikia, lietuviškai išmoksta.* (Vyras, 68, K2)

Galima iškelti prielaidą, kad taip turbūt elgiamasi todėl, kad K1+, K2 ir K3 asmenys jau yra dvikalbiai ir visiems suprantama, kad jiems anglų kalba kalbėti lengviau. Taip pat manytina, kad taip elgiamasi, kad vaikams lietuvių kalba nebūtų brukama per prievartą, kad jie jaustųsi gerai, nenuspręstų pasitraukti iš lietuviškos bendruomenės gyvenimo, nors iš kalbintų tyrimo dalyvių matyti, kad nuolatinis kartojimas, jog reikia kalbėti lietuviškai, jiems buvo gerokai įgrisęs. Tačiau tam tikrose situacijose stengiamasi, kad vis dėlto anglų kalbos būtų mažiau (jau minėtoje skautų stovykloje, lietuviškų dainų ir šokių kolektyvuose):

- (46) R: *Stovyklose, mes visi vežame, kiek tik stovyklų gali, kurios lietuviškos, ypatingai ateitininkų, nepaprastai lietuviška. Mūsų vaikai tarpusavy kalbės angliškai, bet užsiėmimai, paskaitėlės, rankdarbiai ar kas, tai viskas vedami lietuvių kalba, su skautininkais tik taip ir bus kalbama. Aš prisimenu vieną kartą pasakojo podukra, jos buvo skautų stovykloje ir užklupo baisiausia baisiausia audra, jau ten griaustinis ir žaibai tarp tų aukštų medžių ir merginos pradėjo klykt ir sakyt „help“ [gelbėkit] ir kažką ten rėkaut angliškai, tai skautininkė sako: „Mergaitės, lietuviškai.“ „Mums mirties pavojus ir mums visiškai nesvarbu, kaip mes rėksim.“ (Juokiasi.) „Sakykit lietuviškai.“ (Juokiasi.) „Nekalbam, klykiam.“ Tai tokios pastangos, amžinai dedamos tokios pastangos. Tos organizacijos ir susirinkimuose auklėjimas visas stovyklose būna lietuvių kalba. Tautiniai šokiai irgi lietuvių kalba.* (Moteris, 68, K1+)

Apibendrinant galima sakyti, kad lietuvių kalba lietuvių bendruomenėje labai gerbiama ir galvojama, kad lietuvis privalo išmokyti vaikus kalbėti lietuviškai, kalbos neišmokymas labiau toleruojamas tolesnių kartų, mišrių šeimų, jei buvo stengiamasi, tačiau nepavyko. Yra suprantama, jei vaikai tarpusavyje kalbasi anglų kalba, bet bendruomenės nariai jaučia turį teisę raginti vaikus kalbėti lietuviškai. Tam tikrose situacijose manoma, kad gali būti vartojama tik lietuvių kalba. Tie, kurie sąmoningai nemoko vaikų lietuvių kalbos, praranda bendruomenės narių pagarbą, o kraštutiniais atvejais vertinami ir kaip nutautėję.

5. Išvados

Šiame straipsnyje analizuojama, kokios nuostatos lemia lietuvių kalbos išlaikymą emigracijoje, kokios šių nuostatų atsiradimo priežastys. Kad atsirastų galimybė lietuvių kalbai išlikti emigracijoje, reikia, kad susiformuotų tam tikra kalbinė ideologija, kuri gali paskatinti asmenį imtis aktyvių kalbos vadybos veiksnių ir lemti jo kalbinę elgesį. Iš kiekybinių ir kokybinių duomenų matyti, kad lietuvių ir lietuvių kilmės asmenų kalbinę ideologiją formuoja istorinės, socialinės ir

ekonominės aplinkybės (emigracijos banga), nuo šių aplinkybių priklauso jų santykis su Lietuva, noras ja domėtis ir palaikyti ryšius.

Vienas iš pačių svarbiausių dalykų, formuojančių kalbinę ideologiją, yra teigiamos nuostatos lietuvių kalbos atžvilgiu. Lietuvių kalba labiau vertinama ne iš praktinės, bet iš idėjinės pusės, jos išlaikymas suvokiamas kaip vertingas ne tik dėl paties asmens, bet ir dėl pačios kalbos, norima, kad kalba kaip tokia išliktų, neišnyktų. Iš duomenų matyti labai ryški lietuvių kalbos standartizacijos idėja, norima išlaikyti būtent standartinę kalbos variantą, kuris siejamas ir su prestižu, ir su tapatybe, tik taisyklingai, be akcento kalbantis žmogus atrodo išlaikęs tikrąjį lietuviškumą. Manytina, kad toks griežtas reikalavimas gali turėti neigiamos įtakos kalbos išlaikymui, nes emigracijoje gyvenantys lietuviai ir lietuvių kilmės asmenys dažnai dominuojančią, šiuo atveju anglų, kalbą moka geriau nei paveldėtąją lietuvių kalbą, ypač tai būdinga tiems, kurie jau gimė ne Lietuvoje.

Kalbai išlaikyti labai svarbus lietuvių bendruomenės palaikymas emigracijos šalyje. Nors lietuviai ir lietuvių kilmės emigrantai labai teigiamai vertina tuos, kurie išlaiko kalbą, ir stengiasi išreikšti savo paramą taip elgtis nusprendusiems tėvais, vis dėlto, manytina, kad leidimas vaikams bendruomenėje kalbėti angliškai ar griežtas sudraudimas taip pat turi įtakos vaikų, besimokančių lietuvių kalbos, kalbiniam elgesiui, gali nemotyvuoti jų mokytis kalbos.

Pažymėtina, kad šiame straipsnyje labiausiai išryškėjo antrosios bangos emigrantų ir jų vaikų ar anūkų nuostatos. Analizuotos trečiosios bangos emigrantų nuostatos, kurios atsiskleidė iš giluminių interviu, buvo panašios į antrosios bangos. Svarbu turėti omenyje, kad trečioji banga yra nevienalytė, o pakalbinti giluminiams interviu dažniau pasisėkė tuos, kurie noriai kalbėjo apie lietuvių kalbą, buvo nusiteikę ją išlaikyti. Taip pat reikia pasakyti, kad antrosios bangos vaikai, anūkai jau užaugę, jau galima matyti, ar jie išlaikė kalbą, ką jie patys mano apie kalbos išlaikymą, o trečiosios bangos vaikai dar tik auga.

Taip pat reikia atkreipti dėmesį, kad trečiosios bangos emigrantai dažnai kuriasi ten, kur lietuvių nėra daug arba visai nėra, tad šalia nėra lietuvių bendruomenės, kuri gali padėti išlaikyti kalbą, tačiau jų sąlygos sugrįžti į Lietuvą žymiai geresnės, atsiradus šiuolaikinėms technologijoms galima bendrauti lietuviškai dažniau. Būtent dėl šių priežasčių šio straipsnio išvadas būtina tikrinti po kurio laiko, aiškinantis ir lyginant, kaip šie nauji veiksniai lemia trečiosios bangos emigrantų kalbinės ideologijos formavimąsi. Tad klausimas, kas lemia lietuvių kalbos išlaikymą emigracijoje, vis dar reikalauja daugiau tyrimų.

Santrumpos

K1 – Lietuvoje gimę ir patys emigravę respondentai

K1+ – respondentai, gimę Lietuvoje, emigravę kartu su tėvais

K2 – respondentai, gimę emigracijos šalyje

K3 – respondentai, kurių tėvai gimę svečioje šalyje

Prie pavyzdžių iš kokybinių interviu esančią santrumpą, pavyzdžiui, *moteris, 68, K1+*, skaityti taip: lytis, amžius, karta (K1, K1+, K2, K3).

Padėka

Nuoširdžiai dėkoju visiems tyrimo „Emigrantų kalba“ dalyviams.

Literatūra

- Bartha, C. 2005. Constructing different ethnic identities: Symbolic values, linguistic ideologies and language maintenance in a Hungarian American immigrant community (New Brunswick, NJ). *Comunidades e individuos bilingües*. C. C. Pereiro, A. M. Suárez and X. Rodríguez-Yáñez (eds.). Vigo: Servicio de Publicacións da Universidade de Vigo. 21–33.
- Coulmas, F. 2005. *Sociolinguistics: the study of speakers' choices*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Curdt-Christiansen, X. L. 2009. Invisible and visible language planning: ideological factors in the family language policy of Chinese immigrant families in Quebec. *Language Policy*. 8, 351–375.
- Dapkutė, D. 2014. Lietuviai pasaulyje. Prieiga per internetą: <http://www.iseivijosinstitutas.lt/lietuviai-pasaulyje>, žiūrėta 2014-05-07.
- Holmes, J. 2001. *An Introduction to Sociolinguistics*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Jakaitė-Bulbukienė, K. 2014. Lietuvių kalbos išsaugojimas šeimoje emigracijoje. *Taikomoji kalbotyra*, 5. Prieiga per internetą: http://taikomojikalbotyra.lt/wp-content/uploads/2014/11/Bulbukiene_Lietuviu_kalbos_issaugojimas.pdf, žiūrėta 2015-01-30.
- Kopeliovich, S. 2013. Happylingual: a family project for enhancing and balancing multilingual development. *Successful Family Language Policy: Parents, Children and Educators in Interaction*. M. Schwartz and A. Verschik (eds.). Dordrecht: Springer. 249–276.
- Liubinienė, N. 2009. *Migrantai iš Lietuvos Šiaurės Airijoje: „savos erdvės“ konstravimas*. Daktaro disertacija. Kaunas.

- Lietuvos statistikos departamentas 2014. Prieiga per internetą: db1.stat.gov.lt/M3020103, žiūrėta 2014-05-07.
- Lytra, V. 2011. Discursive constructions of language and identity: parent's competing perspectives in London Turkish complementary schools. *Journal of Multilingual Development* 33 (1), 85–100.
- Pauwels, A. 2008. Maintaining the community language in Australia: challenges and roles for families. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*. 8 (2–3), 124–131.
- Portes, A., L. Hao 2002. The price of uniformity: language, family and personality adjustment in the immigrant second generation. *Ethnic and Racial Studies*, 25 (6), 889–912.
- Seloni, L., Y. Sarfati. 2013. (Trans)national language ideologies and family language practices: a life history inquiry of Judeo-Spanish in Turkey. *Language Policy* 12, 7–26.
- Spolsky, B. 2009. *Language Management*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tumėnas, S. 2008. Emigracijos į JAV ir lituanistinio švietimo išeivijoje ypatumų raiška. *Gimtasai kraštas*.
- Vaicekauskienė, L., Ė. Sausverde. 2012. Lietuvos tarmių rezervatas. Socialiniai ir geografiniai tarmės mobilumo ribojimai tiesioginių tyrimų duomenimis. *Taikomoji kalbotyra* 1. Prieiga per internetą: http://taikomojikalbotyra.lt/wp-content/uploads/2012/12/Vaicekauskiene_Sausverde_Lietuvos_tarmiu_rezervatas3.pdf, žiūrėta 2014-05-07.

Lietuvių kalbos išlaikymą emigrantų šeimoje lemiantys veiksniai: JAV atvejis

Kristina Jakaitė-Bulbukienė

Santrauka

Susidūrus dviem kalboms emigracijos situacijoje, paveldėtajai kalbai gresia išnykimas, nes ji nelygi pagal dydį, galią, gyvybingumą ir prestižą. Kyla klausimas, kodėl kai kurie emigrantai išlaiko savo kalbą, nepaisant to, kad situacija tam nepalanki. Noras išsiaiškinti, kokie kalbos išlaikymo veiksniai būdingi lietuviams ir lietuvių kilmės asmenims, ir yra šio straipsnio pagrindinis tikslas.

Šiame straipsnyje analizuojami duomenys, surinkti per projektą „Emigrantų kalba“. Iš visų duomenų atsirinkti duomenys, kurie susiję su JAV. Ši šalis ir projekte, ir šiame straipsnyje pasirinkta analizuoti todėl, kad joje gyvena įvairių bangų ir įvairių kartų emigrantų. Šiame straipsnyje analizuojamos dviejų bangų nuostatos: emigravusių pokariu ir po nepriklausomybės atkūrimo. Taip pat šiame straipsnyje tiriamos trijų kartų emigrantų nuostatos. Iš viso analizuojamos

438 kiekybinės anketos ir 15 giluminių pusiau struktūruotų interviu išrašų iš JAV (dauguma jų įrašyta 2012 metų gegužės mėnesį JAV, Los Andžele).

Iš kiekybinės apklausos ir kokybinių pusiau struktūruotų giluminių interviu duomenų matyti, kad kalbos išlaikymas priklauso nuo istorinių aplinkybių, emigracijos bangos, asmens požiūrio į Lietuvą, nuo žinių apie Lietuvą ir šeimos istoriją. Kuo santykis su Lietuva glaudesnis, kuo svarbiau būti lietuviu, kuo daugiau turima žinių, tuo labiau norima išlaikyti lietuvių kalbą šeimoje.

Pagrindiniai motyvai išlaikyti kalbą yra idėjiniai. Iš projekto duomenų matyti, kad idėja, jog lietuvių kalba užtikrina kalbos ir kultūros išsaugojimą ir tęstinumą, yra svarbi skirtingoms bangoms ir kartoms. Ne mažiau svarbus ir tyrimo dalyvių išreikštas noras apsaugoti pačią kalbą, kad ji būtų „švari“, „gryna“, „be priemaišų“. Dar vienas kalbos išlaikymo motyvas yra noras turėti du pasaulius, dvi artimas šalis, dvi kultūras. Ne kartą buvo įvardytas ir praktinis motyvas – tiesiog gerai yra mokėti kelias kalbas, reikia mokėti susikalbėti su kitais lietuviais. Daug lemia ir lietuvių bendruomenės kalbinės nuostatos gyvenamoje šalyje.

Factors contributing to the Lithuanian language maintenance in emigrant family: a case of US

Kristina Jakaitė-Bulbukienė

Summary

When two languages collide in the context of emigration, the heritage language is in danger of extinction because the two languages are different in size, power, vitality and prestige. The question then arises why some ethnic communities maintain their language, despite the fact that their situation is disadvantageous. The main aim of this paper is to explore specific factors that help maintain the Lithuanian language in the emigrant family.

This paper analyses the data collected during the research project *The Language of Emigrants*. Only a subset of the data that is related to the United States was selected for research. This paper analyses linguistic attitudes of two emigration waves (those who moved after World War II and those who went there after the Restoration of Lithuania's Independence) and three generations of emigrants. This investigation is based on a quantitative survey (n = 438) and qualitative in-depth semi-standardized interviews (n = 15) from the US (most of them were recorded in May 2012 in Los Angeles, CA).

The data from the quantitative survey and in-depth semi-standardized interviews shows that a successful maintaining of the Lithuanian language depends on many factors: historical circumstances, reasons for emigrating, attitude towards Lithuania, perception of identity and roots, knowledge about the history of Lithuania, the history of one's family, and about Lithuanian traditions. If the attitude towards Lithuania is positive, if it is important for the person to be Lithuanian, if the person is knowledgeable about the history of his/her family and about Lithuanian traditions, the prospects for maintaining the heritage language are favourable.

The main reasons to maintain the Lithuanian language are ideological. The data from this research shows that all waves of emigrants find it important that Lithuanian language proficiency helps preserve the Lithuanian language and culture. It is no less important to note that participants have expressed a wish to protect the Lithuanian language; they want to keep it "clear", "true" and "pure". Another reason to maintain the Lithuanian language is the wish to have two worlds, two familiar countries and two cultures. Naturally, there are also several practical reasons: it is useful to know several languages, to communicate with Lithuanians in Lithuanian. The Lithuanian community in the US and maintaining ties with it are also very important for language maintenance.

Keywords: family language policy, language ideology, language attitudes, language maintenance, wave of emigration.

Įteikta 2014 m. rugpjūčio mėn.

Paskelbta 2015 m. gegužės mėn.